

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

Rūta Prakapaitė

**MEDIJOS SAMPRATA: GENERATYVUMO, MATERIALUMO IR
PERFORMATYVUMO ASPEKTAI**

Baigiamasis magistro projektas

Vadovė
Doc. dr. Lina VIDAUSKYTĖ

KAUNAS, 2017

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ, HUMANITARINIŲ MOKSLŲ IR MENŲ FAKULTETAS

**MEDIJOS SAMPRATA: GENERATYVUMO, MATERIALUMO IR
PERFORMATYVUMO ASPEKTAI**

Baigiamasis magistro projektas
Medijų filosofija (kodas 621V50002)

Vadovė

() Doc. dr. Lina VIDAUSKYTĖ
(data)

Recenzentas

() Doc. dr. Nerijus ČEPULIS
(data)

Projektą atliko

() Rūta PRAKAPAITĖ
(data)

KAUNAS, 2017

TURINYS

TURINYS.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS.....	6
1. MEDIJOS GENERATYVUMAS.....	9
1.1. <i>Medija yra pranešimas</i> ir technologinis determinizmas.....	9
1.2. Medijos tarpininkavimas. Medialumo problema.....	19
2. MEDIJOS MATERIALUMAS.....	28
2.1. Aristotelio <i>tò metaxú</i> kaip medijos sąvokos pirmtakas.....	29
2.2. Medijos nematomumas: skaidri terpė.....	34
3. MEDIJOS PERFORMATYVUMAS.....	40
3.1. <i>Dia</i> ir <i>meta</i> : du skirtingi požiūriai į medijos veikimą.....	42
3.2. Metafora kaip materialus mediacijos procesas.....	47
IŠVADOS.....	52
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI.....	54

Prakapaitė, Rūta. *The Conception of Medium: Generative, Material and Performative Aspects: Master's thesis* in Media Philosophy / supervisor assoc. prof. Lina VIDAUSKYTĖ. The Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Research area and field: H 000 Humanities, 01H Philosophy

Key words: *medium, mediality, generativity, materiality, performativity, metaphor.*

Kaunas, 2017. 56 pages.

SUMMARY

This Master thesis “The Conception of Medium: Generative, Material and Performative Aspects” analyses various conceptions and interpretations of medium which have been or are developed by different media theoreticians and philosophers. At the end of the XXth century a medial turn in social sciences, humanities, and philosophy as well developed, and as a result the phenomenon of medium became an important object of investigation. However, the concept of medium as such, and consequently the conception of medium is quite ambiguous and has various interpretations. These different treatments of medium can be theoretically classified by main three aspects named in the title of this thesis. If compared with other philosophical problems, the question of medium and mediality is relatively new and is still discussed. That's why it is important and substantive to analyse and summarize what was already done by preceding and contemporary media researchers.

The aim of this thesis is to explore the conceptions of medium which are grounded on its generative, material and performative aspects. The object of this work is a conception of medium in its generativity, materiality and performativity aspects. The aim of the thesis is achieved by using the methods of problematic and comparative analysis, hermeneutic interpretation, and phenomenological analysis of medium. This aim is achieved through four tasks. The first task is to discuss the generative role of medium in the construction of the messages, to present a treatment of medium as a transcendental condition of possibility or *a priori*, and the essence of technological determinism, its critique. The second task is to scrutinize the conception of medium as a messenger, proposed by Sybille Krämer, and to present the problem of mediality. The third task is to elucidate the origin of the concept of medium in relation to Aristotle's *τὸ μετὰ τὸ φυσικόν*, and to clarify the principles of transparency, aesthetic self-neutralization, and the material basis of a medium. And the fourth task is to explain the Dieter Mersch model of how the medium works in association with the specifics of two greek prefixes, *meta* and *dia*, to analyze the metaphorical workings of medium and the conception of its performativity.

After having fulfilled these four set tasks, and as a result of this work, a generalization of various media conceptions is presented accordingly to discerned their three main aspects. This helps

to get acquainted with, and to better understand some currents of media explorations such as media theory and media philosophy, and to comprehend the specificities of a phenomena of medium more clearly.

This master thesis is composed of three chapters, each of them are subdivided into two sections. The first chapter concentrates on the generative aspect of the medium, and explains the medial turn, also it focuses on Marshall McLuhan's meaningful expression "The medium is the message", which, and also Friedrich Kittler's works, is presenting the position of technological determinism, and the treatment of the medium as a condition of possibility. The second part of this chapter will present the question of mediality and mediation, and the interpretation of medium as a messenger or mediator.

Second chapter examines the materiality of the medium, turning back to the origins of the concept "medium" which is found in two of Aristotle's works. One of them accentuates the material character of the medium. The predecessor of the concept of medium is Aristotle's *tò metaxú*, meaning "in between". Also in this chapter is a research of a specific and indispensable invisibility of medium which ensures a fluent fulfillment of medium's function.

The last chapter explores the approaches of today's media theorists and philosophers, who suggest treating medium as a performative practice. According to this position, medium works like a metaphor. Dieter Mersch proposes to think about the essence of medium as in a case of two greek prefixes *meta* and *dia*. The latter showing more of a material character and move of media practices. Media thus appear as performative practices, which need material medium or something in-between.

The thesis deals with works of Dieter Mersch, Sybille Krämer, Friedrich Kittler, Niall Flynn, and other authors.

ĮVADAS

Į medijų ir medialumo problematiką humanitariniuose bei socialiniuose moksluose, filosofijoje, žvelgiama iš įvairių teorinių perspektyvų. Šie fenomenai tiriama medijų ir komunikacijos teorijų, medijų studijų, medijų filosofijos, mediologijos atstovų. Nuo medijų tyrinėjimų pradžios iki šių dienų susiformavo netgi atskiros teorinės mokyklos, pavyzdžiui, Toronto komunikacijos, vokiečių medijų teorija (neretai sinonimiškai įvardijama medijų filosofija), rusų medijų filosofija. Įvairūs teoretikai yra kalbėję apie medijų savybes, tipologiją, poveikį visuomenei ir pan., neretai orientuojantis į kokios nors konkrečios medijos aptarimą, o pats medialumas kaip toks bei medijos veikimas didžiąja dalimi lieka už minėtų tyrimų lauko. Tačiau būtent medijų teorijoje ir filosofijoje žvilgsnis nuo medijų įtakos visuomenei, kultūrai, jų reprezentuojamos reikšmės, perkeliama prie apskritai medijos, kaip reikšmės reprezentuotojo, reprezentavimo sąlygos, kultūrinių praktikų ir netgi mąstymo pamato, tyrimo. Taip pat nuo klausimo, *kas* yra medija, arba, ką galima vadinti medija, bei nuo gilinimosi į kurios nors vienos medijos specifika, pereinama prie klausimo apie tai, *kaip* būva ir veikia medija. Tiriama ne medijų turiniai, bet pačios medijos, jų savybės, veikimo pobūdis – plėtojamos medijos sampratos, kuriose kaip bendras tendencijas galima išskirti medijos tyrimus generatyvumo, materialumo ir performatyvumo aspektais.

Darbu siekiama atlikti tam tikrą įvairių medijų teoretikų ir filosofų medijų tyrinėjimų rezultatų apžvalgą, tiek jungiant pavieniams medijų sąvokos aspektams dėmesį skiriančiuose darbuose aptinkamas skirtingas įžvalgas, tiek mėginant pagal pasirinktus charakteringiausias tris aspektus struktūruotai pristatyti kompleksiškesnių teorijų pateikiamas medijos sampratas. Nors išskirti ir atskirai aptariami trys medijos aspektai, jie sumišę tarpusavyje, glaudžiai susiję vienas su kitu. Apmąstant vieno aspekto pastebimą reiškimąsi, šalia pasirodo ir kiti: apmąstant materialų medijos pobūdį prieinama ir prie medijos generatyvumo konstatavimo, kita vertus, gilinantis į medijos generatyvumą, suvokiama, jog visgi medija yra ir materialu terpė. Abu šie aspektai lygiagrečiai pasirodo ir kalbant apie medijas kaip praktikas, pabrėžiant performatyvųjų jų aspektą.

Darbo objektas – medijos samprata, medijos generatyvumo, materialumo ir performatyvumo aspektai.

Darbo tikslas – ištirti generatyvumo, materialumo ir performatyvumo aspektais grindžiamas medijos sampratas.

Darbo uždaviniai:

- Kitiškai išanalizuoti generatyvųjų medijos ir medijos kaip transcendentalinės galimybės sąlygos aspektus bei šiame kontekste pasirodantį technologinį determinizmą;

- Išnagrinėti Sybilles Krämer medijos kaip tarpininko ir pasiuntinio sampratą, pristatyti medialumo problemą;
- Išsiaiškinti medijos sąvokos kilmę, siejant ją su Aristotelio *tò metaxú* bei išgryninti medijos kaip materialios terpės sampratos ir skaidrumo jai reikalavimo, jos savineutralizacijos principus;
- Paaiškinti Dietterio Merscho plėtojama medijos veikimo modelį, remiantis graikiškų priešdėlių *meta* ir *dia* specifika bei išanalizuoti metaforiško medijos veikimo ir jos performatyvumo sampratą.

Darbo metodai: medijų teorijos ir medijų filosofijos literatūros probleminė ir lyginamoji analizė, hermeneutinė interpretacija, medijos fenomenologinė analizė.

Darbą sudaro trys skyriai, kurių kiekvienas turi įžangas ir yra suskirstyti į poskyrius. Pirmasis skyrius skirtas aptarti medijos generatyvumą. Pradedant medialinio posūčio filosofijoje, bei įvairiose kitose humanitarinių ar socialinių mokslų disciplinose, atsiradimo ir esmės pristatymu, pirmajame poskyryje aiškinamasi medijos kaip pranešimo samprata bei su ja susijusi deterministinė pozicija, priskirianti medijai transcendentalinio ir techniškojo a priori, galimybės sąlygos statusą, taip pat aptariama technologinio determinizmo oponentų išsakoma kritika. Antrajame poskyryje gilinamasi į medijos kaip vidurio, terpės ir jos tarpininkavimo vaidmenį medijų praktikose, nagrinėjama komunikacinė medijos kaip pasiuntinio samprata, aiškinamasi paties medialumo problema.

Antrajame skyriuje pereinama prie materialiojo medijos aspekto tyrimo. Pirmajame poskyryje ieškoma medijos sąvokos ištakų, atsigrežiama į Aristotelio *tò metaxú*, kaip medijos sąvokos pirmtaką, aptariamas jo pasirodymo kontekstas bei reikšmė vėlesnėms medijos sampratomis, ypač materialumo savybės medijoms kaip terpėms akcentavimas. Antrasis poskyris skirtas praplėsti medijai, traktuojamai kaip terpei, būdingo materialumo bei reikiamo skaidrumo aiškinimą bei analizuoti medijos nematomumo, savineutralizacijos savybę.

Trečiajame skyriuje gilinamasi į performatyvų medijos aspektą. Pirmajame poskyryje nagrinėjamas Dietterio Merscho siūlymas į medialumą, medijų veikimą žvelgti pasitelkus graikų kalbos priešdėlių *meta* ir *dia* teikiamas prasmines konotacijas, atkreipiamas dėmesys į kalbėjimo apie medijas metaforiškumą. Paskutiniajame darbo poskyryje, remiantis ankstesniuose skyriuose aptartomis medijos sampratomis ir išvalgomis apie medijai esmingas savybes, atlikus šių išvalgų sintezę, kalbama apie metaforą, kaip tam tikrą teorinį įrankį mąstyti apie mediacijos proceso performatyvumą ir materialumą.

Darbe remiamasi Sybilles Krämer tekstu „Medija, pasiuntinys, perdavimas: požiūris į medijų filosofiją“, kuriame nagrinėjama medijos kaip tarpininko samprata, gilinamasi į medijos etimologiją bei tarpininkavimo fenomeną, pristatomas generatyvusis medijos pobūdis, pateikiama kritika technologiniam determinizmui. Friedricho Kittlerio straipsnyje „Filosofijos medijos. Medijų filosofija“ nagrinėjama knygos medijos raida, susieta su rašymo ir netgi filosofavimo pokyčiais, atskleidžianti, kaip medijos generatyvumą galima mąstyti žvelgiant į konkrečius pavyzdžius, kurie taip pat yra ir prielaidos tvirtinti technologinį determinizmą. Tomo Sodeikos straipsniuose pristatoma Marshallo McLuhano medijų teorija bei medialinis posūkis humanitariniuose ir socialiniuose moksluose, medijų filosofijos problemų laukas. Johno Guillory „Medijos sąvokos genezė“ pateikia medijos sąvokos ištakų tyrimą, kur medijos sąvoka kildinama iš Aristotelio „Poetikoje“ plėtojamos mimezės teorijos. Friedricho Kittlerio „Medijų ontologijos link“ bei Dietterio Merscho straipsniuose analizuojama medijos sąvokos pirmtaku laikoma Aristotelio sukurta sąvoka *tò metaxú*, reiškianti kažką, esantį „tarp“ bei turintį materialų charakterį. Dietterio Merscho tekstuose ir Niallo Flynno „Performatyvumas ir metafora naujojoje materialistinėje medijų teorijoje“ aiškinamasi medijos veikimas, jos performatyvumas bei metafora, kaip galimas modelis mąstyti medijos esmę. Taip pat darbe remiamasi ir kitų autorių tekstais.

1. MEDIJOS GENERATYVUMAS

Medijos sąvokos bei medijų tyrinėjimų išpopuliarėjimas XX-ajame amžiuje didžiausiu mastu paprastai siejamas su kanadiečio Marshallo McLuhano darbais, ypač jo veikalu „Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai“ (2003) ir bene žinomiausia, netgi, tam tikra prasme, raktine tapusia fraze *medija yra pranešimas*. Visgi pati medijos sąvoka dar ir šiomis dienomis įvairiuose diskursuose vartojama nevienprasmiskai: dažniausiai medija įvardijamos įvairios masinio informavimo priemonės, žiniasklaida. O moksliniame, ne viešajame diskurse, medijos sąvoka vartojama platesne prasme – medijomis vadinami tam tikri komunikacinių procesų fiziniai nešėjai (Петренко, 2015, p. 10). Tačiau pastarasis medijų apibrėžimas tėra bendriausias iš, palyginti, gana gausių skirtingai medijos sąvoką aiškinančių autorių mėginimų ją apibrėžti. Taip yra todėl, nes vien skirtingų prieigų prie medijų problematikos, skirtingų medijų tyrimų ir teorijų taip pat yra keletas: medijų studijos, medijų teorija, medijų filosofija, o ir pačių šių srovių ar mokyklų atstovai neretai plėtoja gana savitas teorijas. (Įvairių medijų tyrimų srovių skirtumus gana išsamiai apžvelgia Katerina Krtilova savo studijoje „Medijų teorija / Medijų filosofija“ (2013)).

Nors minėtas McLuhano veikalas, o su juo – ir kone visuotiniu tapęs susidomėjimas medijomis, pasirodė dar 1964 -aisiais, išties paplitusiu, bent jau kultūros tyrimų, mokslo srityje, medijų fenomenas tampa XX a. pabaigoje. Dėmesys medijoms teiktas ir iki McLuhano ir jo aktyvaus reiškimosi akademiname pasaulyje laikotarpiu, tačiau 1999-aisiais Reinhartas Margreiteris viename savo tekste pirmą kartą pamini *medialinį posūkį*, žymintį filosofijoje ir kituose humanitariniuose moksluose subrendusį suvokimą apie kultūroje įvykusius ir tebevykstančius esminius pokyčius bei reikiamybę didesnę dėmesį sutelkti medijų tyrimams (Савчук, 2013, p. 157). Taigi medijos tampa tarsi nauju kursu, nauja kryptimi humanitariniams, taip pat ir socialiniams mokslams, nauju dėmesio objektu. Medialinis posūkis buvo savotiška jau anksčiau tuose moksluose, filosofijoje vykdytų *posūkių* tąsa. XX a. antroje pusėje įsitvirtino lingvistinis posūkis, dėmesį telkęs filosofijos ir kalbos santykio bei apskritai kalbos problematikai, po kelių dešimtmečių filosofija jau *suko* vizualumo problematikos link. Lingvistinio posūkio, kaip pirmojo tokio posūkio, atveju svarbu tai, jog tyrinėjimo priemonė, kalba, tampa tyrinėjimo tikslu. Tačiau šis dėmesio perkėlimas – gana komplikotas dalykas, nes, kaip vėliau paaiškės kalbant apie medijų analizę, susiduriama su problema, jog (ne)įmanoma į medijas žvelgti ar apie jas mąstyti ir kalbėti nemedijuotai.

Kaip teigia vienas šių dienų medijų tyrinėtojų, medialinį posūkį, šalia visų kitų jo atsiradimą lėmusių aplinkybių, inicijavo ir noras reabilituoti ne itin pavykusį vizualinio posūkio projektą (Петренко, 2015, p. 12). Pradėjus vizualinį posūkį, lingvistinio posūkio tyrimų objektą – kalbą – pakeitė vaizdas, įvykus medialiniam posūkiui objektu tapo medija, sujungianti ir kalbą, ir vaizdą.

Tokiu būdu medialinis posūkis tarsi talpina savyje lingvistinį ir vizualųjį posūkius. Tiesa, Petrenko (2015) ir medialinį posūkį įvertina kaip nepasisėkusį. Tokią išvadą autorius daro žvelgdamas į šio posūčio rezultatą – medija tesuvokiama kaip graži metafora ir vis dar nėra išgryninta ir suformuluota kaip konceptas. Kiti autoriai kalba apie medialinį posūkį kaip apie „empirinį, sociokultūrinį „įvykį“, taip pat kaip apie susijusį teorijos ir filosofijos plėtojimą“ (Friesen ir Hug, 2009, p. 64). Medialinio posūčio reikšmė medių tyrinėjime apskritai yra tokia, kad medijos pagaliau tapo ne vienu iš daugelio įvairių disciplinų tyrimo objektų, pasirodė ne esančios kokio nors platesnio objektų lauko sudėtyje, o greičiau pačios juos talpinančios savyje ir darančios įtaką tiems visiems kitiems socialiniams ir epistemologiniams elementams, reiškiniams (Friesen ir Hug, 2009, p. 68).

Vakarų filosofijos klasiku laikomas G. F. W. Hegelis, nors tarsi ir nebūdamas konkrečiai medių filosofas, vienas pirmųjų atkreipia dėmesį į įrankio ar terpės neskaidrumą ir poveikį. Savo „Dvasios fenomenologijoje“ (parašyta 1807 m.), kaip įrankį Hegelis apmąsto pažinimą, skirtą įvaldyti ar perprasti absoliutą ir tai darydamas pabrėžia, jog šios dvi pusės yra atskirtos ir ryšys tarp jų yra problemiškas: „įrankio pritaikymas kokiam nors dalykui neleidžia jam likti tokiam, koks jis yra sau, bet, priešingai, jį formuoja ir keičia. Arba, jeigu pažinimas yra ne mūsų veiklos įrankis, o tam tikra pasyvi terpė, per kurią mus pasiekia tiesos šviesa, tai ir šiuo atveju mes gauname tiesą ne tokią, kokia ji yra savyje, o tokią, kokia ji yra šios terpės dėka ir šioje terpeje“ (Hegel, 1996, p. 81). Kaip matyti iš šios citatos, kad ir kokį įrankio ar terpės statusą pažinimo praktikoje įsivaizduotume, aktyvų ar pasyvų, įrankis ar terpė vis tiek pasirodo kaip svarbūs ir neišvengiamai reikalingi.

Kita vertus, ši neišvengiamybė, Hegelio nagrinėjamu atveju pasirodo kaip nemenka dilema: „Abiem atvejais mes naudojames priemone, kuri betarpiškai sukuria tai, kas yra jos siekiamo tikslo priešingybė; arba priešingai – absurdiška veikiau tai, kad mes apskritai naudojames kokia nors priemone. Tiesa, gali pasirodyti, kad šią blogybę galima įveikti, žinant *įrankio* veikimo būdą, nes toks žinojimas leidžia galiausiai pašalinti tai, kas mūsų absoliuto vaizdinyje priskirtina pačiam įrankiui, ir šitaip pasiekti gryną tiesą. Tačiau iš tikrųjų toks pagerinimas mus sugrąžintų į išėties tašką. Juk jeigu iš suformuoto daikto mes atimsime tai, ką jam padarė įrankis, tai tas daiktas – šiuo atveju absoliutas – mums pasirodys kaip tik tuo pavidalu, koku jis atsivėrė ir iki šio, išėitų, nereikalingo darbo“ (Hegel, 1996, p. 82). Remiantis šiais Hegelio svarstymais galima teigti, jog įrankis ar terpė visada susiję su tam tikru pokyčiu, dėl jų kas nors nebėra toks pat, kita vertus, tik dėl jų kas nors apskritai yra galimas stebėti, apmąstyti, patirti ir pan. Šiek tiek vėliau tekste šitaip kaip įrankį apmąstomą pažinimą Hegelis įvardija terpe ar medija – vok. *ein Medium*, taigi medijos

sąvoka iš tiesų jau daug anksčiau, nei pradėtas medialinis posūkis, pasirodė epistemologinių klausimų kontekste.

Kaip vieną esminių medialinio posūkio atsiradimo prielaidų „Įvade į medijų filosofiją“ Tomas Sodeika (2009 b) įvardija tuo metu itin paspartėjusią informacinių bei telekomunikacinių technologijų plėtrą. Tokiomis aplinkybėmis medijos sąvoka būtent ir tapo dažniausiai siejama su masinės komunikacijos priemonėmis bei žiniasklaida. Tačiau taip vartojama sąvoka mažai ką pasako apie ja įvardijamo objekto savitumą, galimas įtakas. Pristatydamas įvairių medijų teoretikų ir filosofų įdirbį, Sodeika išreiškia kritiką naiviu galimam pavadinti išsivaizdavimui, jog medijos tėra kanalai, kuriais teka informacija. Gilinantis į medijų esmę, jų specifiką, pasirodo, jog medijos nėra tik paprasti, neutralūs tarpininkai įvairiems turiniams perduoti – greičiau tai terpės, kuriose tik ir tampa įmanomas koks nors turinys kaip toks ir tos terpės turi savitą logiką bei įtaką. Tai nurodo į generatyvųjį medijų principą (Sodeika, 2009 b, p. 42).

1. 1. *Medija yra pranešimas ir technologinis determinizmas*

Jau minėtas Marshallas McLuhanas, XX-ajame amžiuje ypač išpopuliarinęs medijos sąvoką, šių dienų įvairių medijų teoretikų neretai įvardijamas technologinio determinizmo šalininku. Garsioji tezė *medija yra pranešimas* – bene daugiausiai diskusijų sulaukęs ir tebesulaukiantis šio teoretiko teiginys, išsakantis jo medijos sampratos esmę. Iki šio mąstytojo, filosofijos ar kultūros mokslų atšakose, nagrinėjusiose kalbą, raštą ir pan., didžiausias dėmesys tekdavo jų pranešimo turiniui, o McLuhano teiginys pasiūlo žvilgsnio perfokusavimą nuo turinio prie formos. Ir ta forma nėra tik pasyvus ar neutralus įrankis turiniui perteikti. Teiginiu *medija yra pranešimas* pasakoma, jog svarbiausias pranešimas yra pati medija, o iš to vėliau seka, kad, jei vis tiek skiriame dėmesį ir turiniui, medija jam daro įtaką, jį formuoja (Michelkevičius, 2009, p. 32). Tai nurodo į generatyvųjį, kuriantįjį, steigiantįjį medijos aspektą ar principą, ypač su Friedricho Kittlerio medijų filosofija pasirodantį netgi kaip tam tikras *a priori*, kantiškoji galimybės sąlyga. Kaip Vytautas Michelkevičius (2009) trumpai nusako McLuhano teorijos esmę, „medijos lemia, kokią informaciją galima/negalima (įmanoma/neįmanoma) perduoti ir atvirkščiai, informacija, perduota per medijas, pasako daug apie pačios medijos savybes“ (p. 33).

Medijos tarsi sukuria tam tikras apriorines sąlygas, panašias į Kanto transcendentalinį *a priori*, arba, McLuhano kitados minėtame pavyzdyje apie žuvį ir vandenį, vandens kuriamas apriorines sąlygas žuviai – šį pavyzdį galima pritaikyti medijų ir žmogaus santykiui. Kaip tos kantiškosios jau-esančios erdvės ir laiko kategorijos, būtinos mūsų patyrimui, medijos pasirodo dar ir kaip sąlygos ne tik patirti, bet per jas formuoti ir išreikšti save. Medijos tam tikra prasme tampa epistemologija. Tokį mąstymo ir medijos susietumą, mąstymo medijuotumą, parodo ženklų ir simbolių sistemų, įtarpinančių mąstymą, glaudus sąryšis su medijomis, kaip teigia keletas Frieseno

ir Hugo (2009) cituojamų autorių: „*Pats mąstymas vyksta simboliškai-medialiai*“ (p. 66). Būtent šią išvalgą siūloma sieti su medialinio posūkio esme. Taigi „medijos ne tik teikia reikiamą išankstinę sąlygą žinojimui kasdienėje praktikoje, suprastos kaip semiotinės sistemos, medijos taip pat formuoja, ką apskritai yra įmanoma žinoti ir taip pat mąstyti“ (Friesen ir Hug, 2009, p. 66). Čia grįžtama prie heidegeriškojo „kalbà mumis kalba“ ir, perfrazavus, teigiama, jog lygiai taip pat ir medijos reiškiasi per mus, nėra tik klusnūs, neutralūs įrankiai ar tarnai, laukiantys įsakymo (Friesen ir Hug, 2009, p. 68). Kaip teigia įvado F. Kittlerio knygai „Gramofonas, filmas, rašomoji mašinėlė“ (kurioje taip pat galima išvelgti technologinį determinizmą teigiančią poziciją) autoriai, mąstant apie aptariamą tokią savotišką *priklausomybę* nuo medijų, peršasi noras garsiąją Derrida tezę „nėra nieko anapus teksto“, perkeisti į „nėra nieko anapus medijų“ (Kittler, 1999, p. XX).

Technologinį determinizmą bei deterministinę McLuhano poziciją, kalbant apie medijas, kritikavo Raymondas Williamsas, teigdamas, jog negalima medijų ir technologijų plėtros atskirti nuo visuomenės ir subjekto intencijų – medijos nėra grynai savarankiškos (Michelkevičius, 2009, p. 34). Friesenas ir Hugas (2009), rašydami apie trumpai jau pristatyto medialinio posūkio ypatumus pamini ir su šiuo posūkiu susijusio medijų determinizmo, kurio pagrindas yra medijų kaip apriorinių galimybės sąlygų traktavimas, spragą: teigiant totalią medijų viršenybę jų pranešimų atžvilgiu (McLuhano *medija yra pranešimas*), iš akiračio pametamos esminės medijos sąrangos savybės. Jei teigiame absoliutų medijų determinizmą, tuomet medija, kurdama tai, ką ji turi pernešti ar perteikti, vietoj to, kad tik įformintų ar įtarpintų tą pranešimą, neatlieka šios savo funkcijos (Friesen ir Hug, 2009, p. 68).

Kita vertus, negalima nuneigti ir frazėje *medija yra pranešimas* glūdinčios tiesos apie iš tiesų egzistuojantį stiprų generatyvų medijos pobūdį jos *turinio* atžvilgiu. Autoriai, taip kaip ir jų cituojama Sybille Krämer, siūlo susilaikyti nuo medijų determinizmo ar fundamentalizmo kalbant apie medijas ir verčiau suvokti mediją kaip tarpininką – tarpininkas nėra svarbus pats dėl savęs, bet dėl savo tarpininkavimo, be to, „Visada yra kažkas anapus medijos“ (Friesen ir Hug, 2009, p. 68). Taigi matoma priešara tarp anksčiau minėto, ne vieno autoriaus, įkvėpto Derrida žymiosios frazės *nėra nieko anapus teksto*, išsakyto požiūrio, jog lygiai taip pat *nėra nieko anapus medijų*, ir požiūrio, kad, nepaisant didelės medijos įtakos, jos esmei būdingo generatyvumo principo, anapus medijos visgi vis tiek kažkas yra. Ši priešara atskleidžia dialektiką tiek pačios medijų teorijos, tiek medijų filosofijos viduje bei kartu parodo tuos du svarbius medijos aspektus – generatyvumo ir tarpininkavimo. Viena vertus, medija formuoja savo turinius, kita vertus, vis dėlto, kad ir su kokia įtaka ar pakeitimais, tačiau ji juos perteikia. Nors, greičiausiai, šios priešaros išvada turėtų būti abi priešingas puses talpinantis apibrėžimas, kad medija, kaip forma, ir jos turinys eina kartu, o štai medijos ir turinio ar pranešimo santykis jau gali būti, ir tampa, klausimo objektu. Galiausiai kalbant

apie medijas kaip kažką panašaus į kantiškąsias transcendentalines galimybės sąlygas, Friesenas ir Hugas (2009), remdamiesi Margreiterio išvalgomis, akcentuoja, jog, net jei darome tokį palyginimą, visgi nereiktų medijų suvokti esant tokiomis stabiliomis ir nekintamomis, fundamentaliomis, kaip kad, pavyzdžiui, kantiškosios laiko ir erdvės kategorijos. Medijos yra kintamos, reliatyvios, istoriškai lemiamos galimybės sąlygos, konstituojančios žmogiškąjį mąstymą ir būtį, ir neretu atveju netgi galimos apibrėžti empiriškai (Friesen ir Hug, 2009, p. 69).

Medialinį posūkį ir generatyvųjį medijos pobūdį taip pat gana išsamiai aptarė bei kritikos technologiniam determinizmui pateikė vokiečių medijų teorijos (neretai sinonimiškai vadinamos medijų filosofija) atstovė Sybille Krämer savo knygoje „Medium, Messenger, Transmission: An Approach to Media Philosophy“ („Medija, pasiuntinys, perdavimas: požiūris į medijų filosofiją“; 2015). Pasak Krämer (2015), „priešingai marginalizuojančiai perspektyvai, kuri traktuoja medijas kaip nereikšmingas transporto priemones, kurios nieko neprideda jų perduodamiems pranešimams, ši maksima [Lorenzo Engellio „Medijos yra fundamentaliai generatyvios“] rodo perspektyvos pokytį, kuris krypsta greičiau link pačių medijų, nei jų turinių. Formuodamos savo turinius, medijos iš esmės dalyvauja pranešimų kūrime“ (p. 27). Kaip pažymi Krämer, tai atsispindi jau McLuhano tezėje *medija yra pranešimas*, keliančioje iššūkį medijos skaidrumo, neutralaus tarpininkavimo įsivaizdavimui. Su McLuhano medijos kaip pranešimo apibrėžimu medijos pasirodo ne neutralios, perregimos, bet greičiau kaip turinčios savitą autonominę logiką ir formuojančios savo turinius.

Medijų tyrinėjimai ir medialinis posūkis gana glaudžiai susiję su kalbos tyrinėjimais – pastarieji neretai įvardijami akstinu ar teoriniu bei metodologiniu pagrindu pirmiesiems. Viena pagrindinių tokių, su kalba susijusių išvalgų, nurodančių į ypatingą jos statusą žmogaus ir tikrovės santykiuje, vėliau tapusi tuo savotišku atspirties tašku medijų teorijoms, galima laikyti jau minėtą heidegeriškąjį pasakymą, jog „kalbà mumis kalba“. Ši, taip pat ir kalbos filosofų bei lingvistų mąstyta, mįslinga kalbos viršenybė mūsų atžvilgiu ilgainiui tapo savotiška mąstymo gija, išsirutuliojusia į diskurso analizę, o galiausiai – į medijų teoriją: „1 žingsnis: Mes suvokiame, kad esame kalbami kalbos. 2 žingsnis: Mes suprantame, kad kalba nėra kokia nors miglota būtybė, bet pasirodo istoriškai apibrėžtų diskursyvių praktikų forma. 3 žingsnis: Galiausiai mes suprantame, kad tos praktikos priklauso nuo medijų. Trumpai tariant, struktūralizmas pradėjo diskurso analizę, o diskurso analizė pradėjo medijų teoriją“ (Kittler, 1999, p. XX). Taigi jau šiame pavyzdyje matyti, kaip medijų apmąstymas eina beveik lygiagrečiai su kalbos apmąstymu. Šis ėjimas *koja kojon* kai kurių autorių darbuose išaugo į kalbos kaip medijos bei medijos, kaip tam tikros kalbos, traktavimą (Петренко, 2015, p. 12). Krämer analoginiu medialiniam posūkiui pasirinktu lingvistiniu posūkiu, vykusiu puse amžiaus anksčiau, buvo gręžiamasi į kalbos, kaip mūsų santykio su pasauliu sąlygotą, kalbos, kaip mūsų pasaulio patyrimo ir pažinimo būdo, problematiką. Nepaisant kai

kurių moderniosios filosofijos atstovų mėginimų kalbą įvardinti ne kaip mūsų pažinimą įgalinančią, bet greičiau kaip tam tikrų, pirmiau už kalbą einančių, pasaulio ir mąstymo struktūrų reprezentaciją, visgi lingvistiniame posūkyje kalba išvirtina kaip „pasaulį ir jo pažinimą konstituojanti sąlyga“ (Krämer, 2015, p. 30), sekama Kanto „galimybės sąlygos“ sąvokos idėja. Čia matyti analogija su jau aptartu aprioriškumo medijoms priskyrimu, išaugančiu į determinizmą. Krämer (2015) taip pat mini tokią poziciją (tiesa, vėliau ją sukritikuoja): „susidomėjimas medijomis filosofškai legitimuojamas fakto, kad medijos yra matomos kaip mūsų pasaulio patirties a priori, kuris iškelia medijas kaip neišvengiamą patyrimo, komunikacijos ir pažinimo galimybės sąlygą. Pasak šios pozicijos, negali būti nieko „anapus“ medijų“ (p. 30). Be to, autorė tokį medijos kaip galimybės sąlygos traktavimą įvardija kaip savotišką mėginimą tęsti kantiškąją transcendentalinę *programą*.

Anot Krämer (2015), posūkis link klausimų apie medijas prasidėjo ir vyko, galima sakyti, akademinės filosofijos paraštėse, užribyje. Autorė sugretina filosofijoje vykusį lingvistinį posūkį ir kultūros studijose vykusį medialinį posūkį ir toliau savo knygoje vadovaujasi lingvistinio ir medialinio posūkių giminiškumo idėja. Medialinis ir lingvistinis posūkliai, pasak Krämer, panašūs tuo, kad jų refleksijos nukreiptos į antriniais laikomų reiškinių nepermatomumą, neaiškumą, autonomiškumą, kas nurodo į jų galimą įtaką pirminiais ar viršesniais laikomiems reiškiniams ar turiniams, struktūroms. Kitaip tariant, kaip jau minėta, kalba apmąstoma ne kaip antrinis ar lydintis pasaulio patyrimą ir mūsų pažinimą reiškinys, bet kaip jį konstituojanti sąlyga. Šio požiūrio laikomasi ir kalbant apie medijos sampratą, medijai pripažįstama tam tikra generatyvinė ar kuriamoji galia. Tačiau, kaip tęsia Krämer (2015), tarp medialinio ir lingvistinio posūkių esama ir gana ryškaus skirtumo ar net prieštaravimo: „Lingvistinio a priori įtvirtinimas reiškė, kad kalba daugiau nebėra „tik“ medija. Šis perėjimas iš tiesų buvo grįstas medijos kaip transporto priemonės ar nešėjo, *pereinamosios medijos* prasme, samprata; kaip bebūtų, vykstant debatams apie medijas, šis konceptas palaipsniui buvo atmestas vardan *instrumentinio medijų koncepto*. Kaip rezultatas, remiantis tokia instrumentine-generatyvia dimensija, medijų a priori dabar gali iš tiesų konkuruoti su lingvistiniu a priori“ (p. 29). Krämer atkreipia dėmesį, kad toks siekimas suformuluoti vieną a priori principą ir kelių tokių principų konkuravimas, vardan paskelbimo tuo vieninteliu universaliu ir patyrimą bei pažinimą lemiančiu principu, yra komplikuoatas. Tačiau, nors ši filosofė ir užima technologinio determinizmo, kalbant apie medijas, kritikės poziciją, tam tikrą medijų visuotinumą visgi pripažįsta: „Viskas, ką galime pasakyti, išsiaiškinti ar žinoti apie pasaulį, yra sakoma, išsiaiškinama ar žinoma su medijų pagalba“ (Krämer cituojama iš Friesen ir Hug, 2009, p. 65). Bet taip pat reiktų atkreipti dėmesį į lietuvių kalboje nevertotiną žodžių derinį „su medijų pagalba“ (išversta pažodžiui, angl. *with the help of media*), iš pažiūros, taip pat deterministiniame teiginyje, nurodantį ne taip drastiškai suvokiamą medijų vaidmenį – taip, medijoms būdinga

generatyvumo savybė, tačiau tai teigia ne tiek absoliučią medijos viršenybę, kiek talkininkavimą, pagelbėjimą.

Nuo radikalios medijos viršenybės žmogaus mąstymo, jo pranešimų ar gyvenimiškųjų praktikų atžvilgiu skelbimo susilaiko ir medijų teoretikas, filosofas Borisas Groysas. Pasak Groysa (2011), postmodernizmas turėjo įtarimų subjektyvizmui, norėjo tarsi išvengti subjekto filosofiniame diskurse, tas pats galioja ir medijų teorijai. To pavyzdžiu galėtų būti jau McLuhano pozicija, teigianti, jog medijos generatyvusis pobūdis, medija kaip pranešimas į antrą planą nustumia pranešimo turinio autorių – subjektą. Prie tokio savotiško subjekto nuvertinimo prisideda ir vis dažniau įvairiose medijų teorijose akcentuojamas medijų materialumas, priešingas spiritualistinio mąstymo lydimam nematerialiam subjektui – neva tai, kas nematerialu, negali turėti įtakos tam, kas materialu. Anot autoriaus, tokį požiūrį apibendrintai galima įvardinti *subjekto mirtimi* (Groys, 2011, p. 7). Šį gana populiariu jau tapusį požiūrį Groysas ir bando kvestionuoti. Ir tai jis daro pirmiausiai klausdamas, kas tuomet, jei ne subjektas, apskritai apmąsto ir suformuluoja tokį subjekto negalėjimo veikti, pavyzdžiui, komunikacijos procese, teiginį?

Groysas (2011) pirmiausia grįžta prie Hegelio „Dvasios fenomenologijoje“ aprašomo subjekto sąmoningumo atsiradimo. Subjektas tampa sąmoningas pavojaus, mirties, baimės akistatoje, kai suprantama, jog reikia stengtis išlikti. Kaip apie tai rašė Hegelis, dvasioje susiduria tarsi dvi sąmonės ar du sąmoningumai, kurių vienas turi tapti vadovujančiu, o kitas – tarnaujančiu pirmajam. Susiklosto tam tikras šeimininko ir tarno santykis. Tarnaujantysis subjektas tampa įrankiu, materialiu tarpininku šeimininko troškimams įgyvendinti ir, kaip įrankis, gali veikti materialių jėgų lygmenyje, bet šis tarnaujantysis pats išlikti gali tik paklusdamas šeimininko norams, taigi kapituluodamas (Groys, 2011, p. 8). Čia svarbu tai, jog „Pačios medijos pranešimas yra [...] niekinis-pranešimas, grynas triukšmas, chaosas“ (Groys, 2011, p. 9), o šį chaosą suvaldo būtent tarnaujantysis subjektas. Tiesa, „kaip bebūtų, nukreipinėdamas informaciją operatyvusis subjektas kuria prasmę – net jei jis tai daro netiesiogiai, slapstymosi būdu“ (Groys, 2011, p. 9). Todėl tarnaujantysis subjektas negali pats savęs įtarti, tirti, negali užimti šeimininko padėties. „Vienintelis būdas išvengti šio įtarimo [kad už tarnaujančiojo subjekto slypi koks nors paslėptas planas; papildyta mano, R. P.], yra atkurti originalią kovos tarp subjektyvaus pranešimo ir medijų chaoso sceną“ (Groys, 2011, p. 9).

Kai kurie menininkai, atsižvelgdami į įvairių medijų specifika, yra atlikę įvairių meninių eksperimentų, kuriuose *nuosavi* medijų pranešimai iš tiesų pasirodė besantys triukšmu ir chaosu, niekiniais. Kaip tokį pavyzdį Groysas (2011) pateikia 1916-aisiais viename kabarete vykusį, kaip šiandien būtų galima įvardinti, performansą: kabarete buvo skaitoma „vienalaikė poema“, t.y. tuo pačiu metu buvo skaitoma keliomis kalbomis, taip pat dainuojama, švilpaujama, krebždenama ir

pan. (p. 9). Tokiu būdu į pirmą planą iškelta tai, kas įprastai lieka fone, kuomet orientuojamasi į kažkokią prasmingą, svarbią, pirmoplanę žinutę, į reikšmingą kalbos turinį. Garsas, kalbėjimo metu paprastai tesantis tarsi savaime suprantamas dalykas, minties reiškimo tarnas, pasirodo kaip būtina, patį kalbėjimą konstituojanči terpė. Tačiau šis pasirodymas įvyksta būtent tik dėl garsui teiktų lūkesčių nepasiteisinimo, jam nelikus antrame plane, iškilus į pirmą planą, tarsi nenusisėkus pačiam *kalbėjimui*. Tokį apvertimą iliustruojančiame performanse dalyvavę atlikėjai tapo medijų medijomis ar mediumais, perteikusiais būtent ne savo, o tuos niekinius pačių medijų pranešimus, jų triukšmą. Todėl straipsnio pabaigoje Groysas konstatuoja, jog medijų teorija negali apsieiti be subjekto, nes pačios medijos, jei tik veikia sklandžiai, nepasirodo. Medijos tampa matomos, kai dėl trukdžio jos nebeįvykdo savo užduoties, sugriauna jų *vartotojų* intencijas. Galiausiai, kaip tvirtina autorius, „nėra nemedijuotos priegios prie medijų. Medijos nėra galimos betarpiškai stebėti“ (Groys, 2011, p. 9).

Vokiečių medijų teoretikas Hartmutas Winkleris yra pamėginęs struktūruotai pateikti galimus medijų apibrėžimus. Pasak autoriaus, pati medijos sąvoka, kaip ir jos apibrėžimai, yra gana įvairūs, kartais netgi ginčytini ir atsakyti į klausimą „kas yra medija?“ nėra lengva, todėl Winkleris eina kumuliacinio apibrėžimo, sujungiančio keleto teorinių kontekstų ir perspektyvų siūlomas medijos sampratas, keliu, „medijų sąvoka neįmanoma be įvairiapusės vidinės įtampos“ (Winkler, 2009, p. 189). Winkleris (2009) pateikia šešis pamatinius medijos apibrėžimus. Pirmuoju, grindžiamu komunikacijos aspektu, medijos apibrėžiamos kaip „visuomeninio sąryšio mašinos“, antruoju pabrėžiamas simbolinis medijų charakteris, trečiuoju medijomis įvardijamos būtinai techninės medijos, ketvirtuoju akcentuojamas medijos formuojantis pobūdis, penktuoju – medijų įgalinamas laiko ir erdvės ribų peržengimas, paskutiniu ju atkreipiamas dėmesys į medijos nepastebimumą, ypač, kai įprantama jas naudoti ir tai daroma nesąmoningai (Winkler, 2009, pp. 189-190). Tačiau Winklerio pristatoma techninė ir komunikacinė medijų traktuotė nemaža dalimi labiau būdinga komunikacijos teorijai ar medijų studijoms, o ne medijų filosofijai, nes giliasi ir į sociologinius medijų lemiamus reiškinius, kreipia dėmesį į konkrečias medijas, jų naudojimo praktikas ir įtaką visuomenei. Kaip ir keleto minėtų autorių medijų filosofų darbuose, aptariamame tekste pastebimas medijų tarpininkavimas, tačiau, atrodo, jog į jį žvelgiama su per dideliu pasitikėjimu ir tarytum nepastebimas generatyvusis jų pobūdis, kita vertus, ne vien pozityviai galimas suvokti medijos buvimas „tarp“ taip pat įvertinamas: „Kaip ir visi tarpininkai, medijos yra draugiškai paslaugūs tarnai ir nenugalimi atskyrimo barjerai“ (Winkler, 2009, p. 191). Vėliau Winkleris, aiškindamas medijos formuojantį pobūdį, nurodo ir į generatyvųjį aspektą – toli gražu ne neutralų medijų dalyvavimą formuojant jų įtarpinamus turinius bei kritikuoją siaurą medijos tik kaip priemonės sampratą. Medija daro turinius įmanomus, kita vertus, „medija viena pati jokių būdu negali pasakyti visko“ (Winkler, 2009, p. 198).

Kaip dar vieną požiūrio į generatyvų medijos aspektą kampa, beje, gana konkretų, galima pasitelkti, šįkart jau vieno iš technologinio determinizmo atstovų, Friedricho Kittlerio atliktą knygų raidos etapų ir jos sąsajų su filosofavimo raiškos kaita analizę, pateiktą šio teoretiko straipsnyje „Filosofijos medijos, medijų filosofija“ (« Медиа философии, философия медиа », 2015). Šiame straipsnyje filosofija atgręžiama į savo pačios prielaidas ir jas užklausia, taip pat ji žvelgia į filosofavimo būdą ar priemones, tarp kurių pirmiausia pasirodo kalba, vėliau – raštas. Kittleris (2015) atkreipia dėmesį, jog žvelgiant į bendras filosofijos ir literatūros graikišką šaknis svarbu pastebėti techniškojo jų aspekto – knygų, kuriose fiksuotos filosofų ir rašytojų mintys, skirtumus, raidą, jų sąsajas su techninėmis naujovėmis. Medijų filosofija, apmąstanti medijas, pamato, jog pirmiausia pati filosofija yra priklausoma nuo medijų (ką nurodo pirmoji straipsnio pavadinimo dalis: filosofijos medijos), reiškiasi ar vyksta medijuotai, todėl pasakymas „medijų filosofija“ turėtų būti suvokiamas dvejopai: kaip minėta, suvokiant ją kaip vieną iš daugelio filosofijos sričių ar šakų, kurios tyrimo objektas yra medijos, tačiau kartu atsižvelgiant ir į kilmininę šio termino konstrukciją, būtent medijas suvokiant kaip tą kilmininką, atsakantį į klausimą „kieno?“, stipresnį loginį kirtį dedant ne vardininkui, bet būtent kilmininkui.

Pagrindinę Kittlerio straipsnio mintį būtų galima suformuluoti taip: techninės galimybės, kokias teikia knygos, pavyzdžiui, popierinio ar kodekso, pavidalas, daro įtaką tokiose knygose perteikiamam turiniui, netgi pačiai mąstymo, dėstymo, argumentavimo struktūrai. Štai Tomo Akviniečio XII-ame amžiuje rašyta „Summa Theologiae“ – nebe ritinėlio pavidalo knyga. Atskirų, vartoti galimų ir surištų puslapių sanauja – kodeksas – tapo žymiai patogesne knyga tiek rašymo, tiek skaitymo bei informacijos paieškos atžvilgiu. Kodeksui pakeitus ritinėlį, tapo galima kitaip komponuoti tekstą lape, kartu įvedant aiškesnę teksto išdėstymo struktūrą, taip pat tapo įmanomas patogus teminis suskirstymas bei kitų šaltinių citavimas, patogumo pridėjo ir puslapių numeravimas. „Summa Theologiae“ atveju šios naujovės pasireiškė ir atskirų poleminių teiginių iškėlimu bei atskiru kiekvieno iš polemizuojančių požiūrių palaiptu ir nuosekliu aptarimu, grindžiamu numeruotomis citatomis iš autoritetinių šaltinių (Киттлер, 2015, p. 175).

Dar aiškiau pakitusių techninių galimybių nulemtų medijos savybių pokyčius matyti galima žvelgiant į knygų kūrybą išradus spausdinimo presą, kuomet ilgainiui pakinta netgi rašymo žanras – nuo komentarų pereinama prie prisiminimų (Киттлер, 2015, p. 178). Tokio pokyčio pavyzdžiu gali būti G. F. W. Hegelis. Knygoms nebesant retenybe, dėl spausdinimo tapus prienamesnėmis, daug knygų perskaitydavęs Hegelis, pasak jo biografo, svarbiausias skaitytas mintis pasižymėdavo atskirai. Tačiau pasižymėdavo ne bet kaip, o pagal tam tikrą sistemą, suskirstant mintis į atskiras rubrikas pagal tematiką, išskiriant raktinius žodžius, taip sukuriant tarsi atskirus minčių sąrašus, organizuojamus pagal abėcėlę, ir netgi atskirus tokių sąrašų aplankus pažymint teminėmis

etiketėmis (Киттлер, 2015, pp. 178-179). Tokiu būdu Hegelis susikuria savotišką medijų-techniką mokymuisi bei svarbiausioms mintims išsaugoti, kad, esant reikiamybei, jas būtų galima pasikartoti, prisiminti. Perskaitytas knygas, naudodamasis šia savo užrašų sistema, Hegelis paversdavo naujais rankraščiais, kuriuose būdavo sumišę keleto autorių idėjos ir išvalgos, papildytos paties Hegelio komentarais. Knygų spausdinimo laikais, knygų perrašinėtoju yra jau nebe specialios rašto žmonių klasės atstovas (pavyzdžiui, vienuolis viduramžiais), o juo tampa paprastas gimnazistas (Киттлер, 2015, p. 179). Savo medijų-techniką Hegelis panaudoja ir rašydamas savo paties veikalus, pavyzdžiui, „Dvasios fenomenologiją“. Rašto ir knygų gamybos technikų pokyčių skirtinga įtaka knygų turinio išdėstymui bei mąstymo ir argumentavimo pobūdžiui dar radikaliau pasirodo kompiuterio, arba universalios diskrečiosios mašinos, dominavimo kultūroje laikais. Juk šios mašinos pačios rašo ir skaito.

Į tokią technišką ir materialų knygų, kaip komunikacinių medijų, pobūdį bei jo įtaką, ypač komunikaciniams procesams, gilinasi ir McLuhano pirmtaku laikomas Haroldas Innisas: „1950-aisiais H. Innisas, analizuodamas komunikacinius procesus, dėmesį akcentavo materialioms informacijos nešėjams. Papirusas, pergamentas, popierius kanadiečių mokslininkui atrodė kaip svarbiausi kultūros dinamikos faktoriai“ (Петренко, 2015, p. 10). Tiesa, Innisui, anot Petrenko (2015), medijas buvo svarbu mąstyti kaip „instrumentą perkonfigūruoti erdvės ir laiko koordinatas“ (p. 11). Inniso pasekėjas M. McLuhanas savo pirmtako plėtotą medijos, kaip tam tikro techninio instrumento perduoti pranešimui sampratą pakeitė nauja medijos kaip pranešimo samprata, pagal kurią buvo išplėtotą medijos generatyvumą teigianti pozicija bei, pateikęs požiūrius *už* ir *prieš*, pristatytas technologinis determinizmas. Aptarus šiuos du glaudžiai susijusius medijos sampratos aspektus, galima pereiti prie kitų jos aspektų.

Šiek tiek jau pristatyta Sybille Krämer (2015) pasiūlo į medijas pažvelgti ne tik iš jau minėtos transcendentalinės programos pozicijų, bet ir atlikti tam tikrą metafizinį judesį, platoniskai klausiant apie buvinių esmę, kas slepiasi už jo matomos išvaizdos, „kas jis yra iš tiesų“: „Platonas [...] buvo įsitikinęs, kad idėjos, kurios konstituoja visų išvaizdų archetipus, yra tikros – bet kuriuo atveju tikresnės už visus materialius fenomenus“ (p. 30). Taigi Krämer siūlo į medijas žvelgti ne jų kaip mūsų ir pasaulio ryšio galimybės sąlygų požiūriu, bet platoniskai klausiti, kas slypi už išvaizdų, matomų pavidalų. Ši filosofės siūlymą galima įgyvendinti tiek žvelgiant už medijų matomų pavidalų, tiek visgi atkreipiant dėmesį ir į patį tą matomumą įgalinančio materialumo, kuris, kaip taip pat vienas iš svarbių medijos sampratos aspektų, bus aiškinamasis vėliau šiame darbe. Tačiau verta išsamiau patyrinėti dar ir pačios Sybilles Krämer plėtojamą komunikacinę medijos kaip tarpininko sampratą, medijai visgi priskiriančią ne tiek pranešimo, kiek pranešėjo (šiek tiek antropomorfizuoto) vaidmenį, kartu pernelyg nenutolstant nuo medijos generatyvumo pripažinimo.

Šią sampratą papildys vokiečių medijų teoretiko Dieterio Merscho išvalgos, traktuojančios mediją kaip tarpininką, bei medialumo problemos išskėlimas.

1.2. Medijos tarpininkavimas. Medialumo problema

Ankstesniame skyrelyje jau analizuotoje knygoje “Medium, Messenger, Transmission: An Approach to Media Philosophy” (2015), Sybille Krämer pristato medijos kaip pasiuntinio sampratą, susietą su komunikacija bei pernešimo metafora, tačiau taip pat atkreipiančią dėmesį į medijos performatyvumą bei materialumą. Kaip jau išsiaiškinta, McLuhano medijos sampratoje, kaip viena esminių savybių jai priskiriančioje generatyvumą, medijos nėra neutralūs pasiuntiniai, nes jos formuoja savo turinius ir tarytum pačios turi savo pranešimus. Svarbu ir tai, jog medija kažką padaro matomu pati likdama nematoma – pastebima medijos žinutė, pranešimas, o ne pati medija. Medijos nematomumas yra jos veikimo atributas. Aptarus Boriso Groysso pateiktą pavyzdį apie medijos, kaip tokios, pasirodymą jai neatlikus savo funkcijos, transliuojant tam tikrą triukšmą, tarsi pranešimą be žinutės, taip pat omenyje turint tą savotišką medijos demaskavimą, kuomet, subjektui tapus medijos medija, ji iškeliamą į pirmą planą, iš viso to peršasi ir dar viena išvada – medija yra linkusi slėptis.

Knygoje, kurios pavadinimas nurodo į tam tikrą įtarumą medijų atžvilgiu («Под подозрением. Феноменология медиа », 2006), Borisas Groysas nagrinėja kultūros tęstinumui ir palaikymui reikalingo archyvo ypatybes – kas, kaip ir kodėl į jį atrenkama ir jame saugoma, bei kokių būdu saugoma, o tai jau nurodo į tam tikrą medijų dalyvavimą formuojant archyvą. Prisiminkime F. Kittlerio¹ įvardintas tris svarbiausias medijos funkcijas: įrašymas, saugojimas ir atkūrimas. Šios funkcijos reikalingos ir archyvui. Medijos kaip archyvo *nešėjai*, yra baigtinės, nes yra materialios (knygos, kino juostos ir pan.) (Гройс, 2006, p. 39). Kalbėdamas apie archyvą Groysas įveda submedialinės erdvės sąvoką, t.y. tokios erdvės, kuri dalyvauja kuriant ir palaikant, *pernešant* archyvą laike, jį konstituoja, tačiau nėra akivaizdžiai matoma. Tokiu atveju kyla tam tikras įtarumas medijoms. Pasak Groysso (2006), „klasikinė ontologija klausia, kas slepiasi už natūralių fenomenų. Medijų-ontologija klausia, kas slepiasi už medialinių ženklų“ (p. 17). Pagal filosofo pateiktą pavyzdį apie paveikslą galerijoje ir tai, jog pačią drobę ir rėmą, kuriuose ir *laikosi* paveikslas, mes pamatytume tik tuomet, jei pažvelgtume į kitą, *blogąją*, paveikslo pusę. Iš šio ir kitų pavyzdžių matyti, jog tam, kad mums pasirodytų pati medija, reikia tarsi pašalinti jos transliuojamą pranešimą (Гройс, 2006, p. 18). Į kilusį įtarumą, kas slepiasi už ženklo atsakoma tada, kai *išjungiamo* ženklo nešama reikšmė, į ženklą žvelgiama ne kaip į signifikantą ir ką jis perteikia, o į tai, kas lieka nuslėpta, į jo medialumą: „Medialinė ženklo tiesa pasirodo [...] tik tada,

¹ Kittler, Friedrich. The History of Communication Media. Prieiga internete: <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=45> [Žiūrėta 2017-05-22]

kai jis eliminuojamas, pašalinamas ir tokiu būdu atsiveria galimybė apsvarstyti nešėjo savitumą“ (Гройс, 2006, p. 19), arba šią tiesą pasiekti pavyksta tada, kai ženklas sukeistinamas, neatpažįstama jo komunikuojama reikšmė.

Vakarų modernybė, anot Groyso (2006), neretai įvardijama kaip įtarumo epocha, nors įtarumas, atrodo, turėjo egzistuoti visada. Tarsi natūralu, jog tai, kas akivaizdžiai matoma, verčia klausti, ar nieko nebuvo nuslėpta, arba, kas slepiasi kitoje pranešimo, ženklų pusėje. Kitaip tariant, kažkas, kas nėra matoma, yra medija to, kas matoma. Tokią to, kas matoma, priklausomybę nuo to, kas nematoma, Groyzas palygina su subjektyvumu – subjekto kaip tokio, nors jis ir veikia, išoriškai reiškiasi, tikroji savastis visgi lieka viduje, pasislėpusi (Гройс, 2006, p. 25). Toks slėpimasis apskritai yra viena pamatinių būties savybių, apie ką kalbėjo Heideggeris, sakydamas, jog būtis slepiasi nuo žmogaus. Įtarti medijas mus paskatina jau aptartas joms pripažįstamas generatyvumas – *medija yra pranešimas*, ji jį formuoja, dėl savitos autonominės logikos turi tam tikrą nuosavą, nežmogišką pranešimą (nors įvardijama, jog grynas medijos pranešimas yra triukšmas, joks pranešimas), tačiau subjektui norisi medijai perleisti pranešimą kontroliuoti, kad medija nieko nepridėtų nuo savęs (Гройс, 2006, pp. 79-80). Groyzas paaiškina, jog pati ši McLuhano ištara *medija yra pranešimas* kilo svarstant kubizmo, sulaužiusio trijų matavimų vaizdavimo iliuziją ir taip įgalinusio pamatyti, kaip paveikslas perduoda pranešimą žiūrovui, naujovės (2006, p. 83). Sugriovus įprastą medijos tvarką, pasirodo ji pati. Kaip teigia Groyzas (2006), „kubizmas *dar* mediją pranešimu. Todėl McLuhanas, rašęs savo knygą po kubizmo pasirodymo ir galėjo galvoti, jog medija visada buvo pranešimas“ (p. 85). Įdomu tai, jog dailės ar tapybos medijos egzistavo ir iki kubizmo, tačiau būtent kubizmas, sugriovęs įprastas tapybai taisykles, atskleidė ją kaip mediją. Groyzas tokį to, kas įprasta sugriovimą ar sukeistinimą pavadina ekstremalia situacija – kubizmo atveju paveikslas yra ekstremalioje, neįprastoje situacijoje (2006, p. 92). Panašiai yra ir su Malevičiaus „Juodu kvadratu“, tampančiu bet kokio paveikslo apskritai modeliu, atkreipiančiu dėmesį į pačią dailės mediją (Гройс, 2006, p. 93). Šie pavyzdžiai ir Boriso Groyso svarstomas reikiamas įtarumas medijoms, kaip bet kokios jų teorijos prielaida, bei filosofo išvelgtas savotiškas medijų slapstymasis šiek tiek praplėtė medijos ir jos generatyvaus pobūdžio komplikotumo suvokimą.

Jau užsiminta, jog Sybille Krämer atstovauja technologinį determinizmą medijų tyrimuose kritikuojančią poziciją. Ši filosofė, atsižvelgdama, bet nesuabsoliutindama medijos generatyvumo savybės, daugiau dėmesio skiria medijos sąvokos etimologijoje slypinčios jos esmės ieškojimams, būtent žodžiui *medium* kaip *middle*, reiškiančiam vidurį. Krämer kalba apie dvi pirmines žodžio *medium* reikšmes. Čia vėlgi pasitarnauja atsigręžimas į kalbos apmąstymą, nes pirmoji reikšmė „buvo graikų kalbos gramatinė forma, kuri, lyginant su aktyviaja ir pasyviaja [formomis], buvo

neutrali“, išreiškė tam tikras veiklas, kurios buvo mišrios – „*tarp* veikimo ir kęsimo, gaminimo ir priėmimo“ (Krämer, 2015, p. 36). Graikiškasis „*πείδομαι*“ reiškė ne vien „aš esu įsitikinęs“. Šis žodis gramatiškai subtiliai tuo pat metu greičiau reiškė „aš *leidžiuosi* būti įtikintas“. Šiuose skirtinguose pasakymuose, kylančiuose iš vieno to paties žodžio, galima matyti sumišusius subjekto aktyvumą, savarankiškumą, ir pasyvumą: „Kalbėtojas yra ne tik objekto pozicijoje, bet taip pat, tuo pat metu, ir subjekto pozicijoje, panašioje į tą, kuri nutinka, kuomet žmonės plaunasi rankas. Asmuo yra gavėjas ir siuntėjas tuo pat metu, kartu taip pat užimdamas vidurio poziciją tarp gavėjo ir siuntėjo“ (Krämer, 2015, p. 36). Į šios graikų kalbos gramatinės formos ypatingumą dėmesį yra atkreipęs ir prancūzų lingvistas ir semiotikas Émile Benveniste. Šalia jo atliktos Aristotelio kategorijų bei medialinės graikų kalbos veiksmažodžio formos analizės taip pat įdomus bei vertas dėmesio ir platesnis, kalbos ir ontologijos santykio kontekstas.

Jau Aristotelio „pirmąją filosofiją“ įvardinta ontologija klausia apie buvinį kaip buvinį, tačiau, kaip atkreipia dėmesį Tomas Sodeika (2014) ir jo cituojami autoriai, ilgą laiką ontologija buvo labai glaudžiai susijusi su kalba ir ne tik etimologiškai (gr. *logos* – žodis, kalba; priežastis) – pirmuosius bandymus plėtoti ontologiją galima įvardinti logologija. Pavyzdžiui, Aristotelio kategorijų lentelė, kurioje filosofas manė išskyręs buvinių rūšis, iš tiesų buvo kalbos sąrangos, gramatikos analizė: „Analizuodamas Aristotelio „kategorijų lentelę“, Émile’is Benveniste’as pastebėjo, kad joje išskirtos buvinių rūšys yra ne kas kita, kaip graikų kalbos gramatinės kategorijos“ (Sodeika, 2014, p. 27). Visgi toks ontologijos ir gramatinių kalbos kategorijų siejimas yra gana pagrįstas. Kalba ne tiek atskleidžia būtį, kiek ją kuria ar dalyvauja jos tapsme, būtis skleidžiasi per kalbą. Ontologija buvinio prasmę gali atskleisti tik per kokią nors mediją, ilgiausiai tokia medija laikyta kalba. „Pats buvinio „buviniškumas“ čia yra ne tai, kas *atsiveria* per (verbalinio) teksto mediją, bet tai, ką ta medija *steigia*“ (Sodeika, 2014, p. 28). Kalbos medija čia pasirodo kaip konstituojanti būtį ir buvinio apmąstymą, tačiau, pasak Sodeikos, logologijai galima atrasti alternatyvų, pavyzdžiui, kiną.

Sodeikos cituojamas Émile Benveniste, atlikęs išsamią Aristotelio kategorijų analizę keletame savo knygos „Bendrosios lingvistikos problemos“ („Problems in General Linguistics“, 1971) skyrių, gilindamasis į mąstymo ir kalbos kategorijas atkreipia dėmesį į vienos jų išskirtinį pobūdį. Kategorija, įvardinta *keisthai* (galima versti kaip klausimą *kokioje padėtyje?*), atitinka specifinę graikų kalbos veiksmažodžio formą – medialinę. Medialinė forma nurodo į tokį veiksmažodį, kuriame „subjektas yra ir tas, į ką veiksmažodis nukreiptas, ir tai, kas tą veiksmažodį atlieka; jis pasiekia kažką, kas yra pasiekiamas jame – gimsta, miega, guli, įsivaizduoja, auga ir t.t. Jis pats yra veiksmo, kurį jis atlieka viduje“ (Benveniste, 1971, p. 149). Iš šios kalbos formos, pasak autoriaus, atsirado ir perfekto – veiksmažodžio forma, nusakanti praeityje atliktą veiksmažodį, kurio rezultatai trunka ir dabartyje, o tai būtų kategorijos *echein* (*ką turi?*) atitikmuo: apsiavęs, apsiginklavęs ir pan. Šios bei

bendrašaknės su medijos sąvoka medialinės graikų kalbos veiksmožodžio formos pavyzdžiai suteikia vertingų išvalgų mąstant apie medijos esmę, veikimą ir žmogaus santykį su ja, nes atitinka maždaug tai, ką Sybille Krämer iliustravo plaunamų rankų ar retorikos kalbėjimo, t.y. veiklą „*tarp* veikimo ir kęsimo, gaminimo ir priėmimo“ (2015, p. 36), pavyzdžiu.

Kitas galimas mąstyti medijos kaip kažko, esančio viduryje, prototipo atvejis – medijos ar mediumo sąvoka logikoje kaip vidurinis loginio silogizmo narys. Čia vėlgi pasirodo įdomi dialektika: šitoks *terminus medius* sujungia gretimas premisas, yra tarsi pereinamoji silogistinio samprotavimo grandis, tačiau samprotavimo rezultate šios vidurinės grandies nelieka: „Medija išpildo savo funkciją savęs pačios eliminavimo procese“ (Krämer, 2015, p. 36). Tai matyti Krämer pasiūlytame loginio silogizmo pavyzdyje:

Visi žinduoliai yra šiltakraujai

Visos baltosios meškos yra žinduoliai

Visos baltosios meškos yra šiltakraujės (2015, p. 36).

Abiejose prielaidose pasirodantis tas pats narys – žinduoliai – išvadoje nebepasirodo, suveikia tarsi tramplinas ar tiltas į ją. Sekant tokia *terminus medius* logikoje savybe, medija atsiskleidžia kaip kažkas trečias, esantis *tarp*, tarytum sujungiantis dvi prarajos skiriamas puses, bet išliekantis tarp jų, nes sujungimas įmanomas tik per šį tarpininką, medija užima vidurį. „Vidurio užėmimas yra būtent tai, ką reprezentuoja medijos pozicija. Šis „vidurys“ gali būti suvokiamas trejopai: erdviškai, kaip tarpinė pozicija, tuomet funkcionaliai, kaip mediacija, ir galiausiai formaliai, kaip neutralizacija. [...] medija išnyksta sėkmingame jos įvykdyme“ (Krämer, 2015, p. 36). Medija dėl savo paskirties prigimties tam tikru momentu turi tapti nereikalinga, jos negalima „užlaikyti“, ji turi išnykti.

Dar įdomiau šis, savotiškai netgi kenozinis, nes reikalaujantis nematomumo bei atitinkamo išnykimo, medijos tarpininkavimas gali būti analizuojamas tokio tarpininkavimo atspindį išvelgus senovėje gyvavusioje pasiuntinystės tradicijoje. „Idėja, kad medija tampa nereikalinga aiškiausiai išryškinama legendinėmis mirštančių tarpininkų figūromis mite, religijoje ir mene. Plutarcho perteiktoje legendoje bėgikas iš Maratono perduoda žinutę apie atėniečių pergalę prieš persus [...] ir tuoj pat krenta negyvas. Pasiuntinys yra sunaudojamas per savo veiksmą. Perduodant savo žinutę jis pats nyksta“ (Krämer, 2015, p. 37). Žinutei priskyrus aukštesnį statusą pasiuntinio atžvilgiu, svarbiausiu dalyku tampa jos perteikimas, kaip žūtbūtinis užduoties įvykdymas, nepaisant, ko tai pareikalaus iš pasiuntinio ar pranešėjo. Situacija netgi dar drastiškesnė – šios užduoties įvykdymas reikalauja aukojimosi: „Pranešimas savo gyvenimą įgauna per pranešėjo mirtį; pristatydamas žinutę pasiuntinys pasiaukoja“ (Krämer, 2015, p. 37). Galima mediją šiek tiek personifikuoti ir sakyti, jog medija, kaip pasiuntinys ar pranešėjas, kalba svetimu balsu. Pasak Sybilės Krämer, taip pat svarbu

tai, kad kaip pasiuntinys suvokiama medija turi likti abejinga pranešamam turiniui, jai nebūtina jį suprasti ar jam pritarti bei ji nėra atsakinga už jį, vienintelė medijos, kaip ir pasiuntinio, atsakomybė – perduoti ar padaryti matomu tam tikrą turinį, tačiau nepasirodyti pačiai (2014). Krämer pateikti pavyzdžiai parodo, kaip medijai būtinas jos išnykimas vardan jos nematomumo perduodant jos *pranešimą* (ar apskritai kokį nors turinį), gali būti suvoktas pažodžiui, radikaliai.

Gana išradingai ir teoriškai perspektyviai ši filosofė į savo plėtojama medijos pasiuntinystės teoriją įtraukė angelų fenomeną. Angelų, kaip idealiausių pasiuntinių (įdomu ir tai, jog filosofės siūlomo mąstymo apie mediją modelio prototipą, *messenger*, galima versti ne tik *pasiuntinys*, bet ir *pranašas*), vykdomą tarpininkavimą Krämer analizuoja aptariamose jos knygos (2015) skyriuose „Angelai: komunikacija per hibridines formas“ („Angels: Communication through Hybrid Forms“, pp. 87-95) bei straipsnyje „Pasiuntinys kaip modelis medijų teorijoje“ („The Messenger as a Model in Media Theory. Reflections on the Philosophical Dimensions of Theorizing Media“, 2016, pp. 197-213). Angelų, kaip pasiuntinių ar tarpininkų, metafora yra gana paplitusi ir gali būti teoriškai vaisinga komunikacinio ir skirtingus kontekstus, pasaulius sujungiančio, perskyrą tarp jų įveikiančio medijos veikimo analizės atveju. Prisiminus ezoterinį atspalvį turintį medijos kaip mediumo sąvokos atvejį, galima pastebėti, jog jis taip pat iliustruoja medijai sklandžiai veikti būtina kuo didesnę jos atvirumą ir tam tikrą aukojimąsi bei nematomumą, į ką analizuodamas medijos sąvoką bei jos etimologiją atkreipia dėmesį Savčiukas (2013) – kuo mažiau mediumo individualumo, tuo aiškiau ir daugiau per jį gali kalbėti transcendentiniai balsai (p. 124).

Dieterio Merscho tekste („Meta/Dia: Two Different Approaches to the Media“, 2014), skirtame požiūri į medijas plėtoti remiantis graikiškuosiuose priešdėliuose *meta* ir *dia* užfiksuotomis, medialumo esmei apmąstyti užuominomis galinčiomis būti prasminėmis konotacijomis, taip pat galima atrasti tuos medijų teorijos atgarsius, kurie byloja apie generatyvumo savybės medijai priskyrimą bei medijos kaip transcendentalinės galimybės sąlygos traktavimą, lygiai kaip ir *buvimo tarp* ar tarpininkavimo aiškinimą. „Pačia bendriausia „mediatoriaus“ prasme medija, pažodžiui, išlieka „viduryje“, pavyzdžiui, tarp dviejų subjektų, arba procesų ir objektų, kuriantį perėjimus tarp jų. Kultūra atrodo neįmanoma be šio pereinamumo“ (Mersch, 2014, p. 1). Tokiomis aplinkybėmis medijos sąvoka „turi potencialo tapti universalia kategorija ar sąsaja. Ji sukuria jungtis, taip pat kaip ir skirtis ir perskyras tiek, kiek ji funkcionuoja kaip „galimybės sąlyga“ kiekvienai kultūrinei praktikai. Tad medijos konceptai pasirodo būtini ten, kur turime reikalo su ženklais, reprezentacijomis ir transliacijomis, taip pat kaip ir su suvokimo, komunikacijos ir atminties procesais“ (Mersch, 2014, p. 1). Iš tiesų, medijos sąvokos taikymo sričių laukas gana platus, tiesa, ši taikymo galimybių gausa gali nuvesti prie manymo, jog viskas yra medija, iš kurio seka gana painus paties medijuotumo skyrimo pagrįstumo klausimas.

Mersch kalba apie medialumą ir mediaciją kaip kultūrą konstituojančius reiškinius. Jie netgi yra tarsi tam tikri pamatiniai tikrovės principai, galimi sieti su hėgeliškąja dialektika ir jos neigimų principu (neigimo neigimu, tezės-antitezės-sintezės triada). „Tiek menai, tiek kalba paklūsta pirmapradžiam skirtingumui, kuris [...] nurodo ne į kažką pirmapradžio, bet greičiau į pirmapradi šuolį, judesį, generuojantį pastovią diferenciaciją, kuri laikas nuo laiko yra „perrašoma“ ir „perkeičiama“ naujų skirtumų. Kiekvienas perdavimas (trans-mission, pažodžiui: per-nešimas) ir kiekviena transliacija (trans-lation, pažodžiui: per-statymas [over-setting]) jau nurodo į skirtumą, nes jie modifikuoja tai, kas perteikiama ar perduodama, taip pat kaip ir perdavimo procesą, tuo būdu inicijuodami procesą, kuris tęsiasi begalinai, nerandant „orientyro“, atvykimo taško arba *atitikimo*“ (Mersch, 2014, p. 2). Taigi nuo medijos, kaip galimybės sąlygos, pereinama prie teoriškai aukštesnio lygmens, mediacijos kaip tokios, apmąstymo. „Kiekviena išraiška, kaip ir kiekvienas supratimas, pasirodo kaip išvartytas iš betarpiškumo rojaus ir priklausomas nuo mediacijos, kaip ir kiekviena mediacija savo ruožtu yra išsiskynijusi į perdavimo procesą“ (Mersch, 2014, p. 2). Čia pasirodo ir betarpiškumo (ne)galimumo problema, tarsi vėl sugrįžtama prie medijų determinizmo klausimo. Ar įmanoma kas nors betarpiško? Ar viskas yra medijuota? Jei viskas yra medijuota, tuomet ar verta kelti medijuotumo klausimą? Medijuotumo skyrimas, atrodo, įmanomas tik jei tariame esant betarpiškumą, antraip pati perskyra būtų beprasmė. Tačiau šie klausimai – gana komplikuoti, jau medijų ontologijos, sritis.

Į medijos esmės, jos buvimo būdo, medialumo problematiką gilinasi ir visus šiuos klausimus tarsi sujungia medijų filosofija. Mersch (2014) taip pat akcentuoja, jog M. McLuhanas išplėtojo teoriją, paremtą medijos kaip būtinos galimybės sąlygos samprata: medija visada daro įtaką, paveikia *medijuojamąjį*, pakeičia jį. McLuhano teorijos kontekste, pasak Merscho, medijų filosofija pasirodo netgi kaip transcendentalinė neišvengiamybė, nes teigiama, jog medijos veikia patyrimą, mąstymą, žinojimą ir veiksmą. Mersch atkreipia dėmesį į su medijos sąvokos skyrimu susijusią problemą, apie kurią jau šiek tiek užsiminta: medialumui neretai suteikiamas visuotinio galiojimo statusas, o tuomet pats medijuota ir nemedijuota skyrimas tampa komplikotas, beveik neižvelgiamas ir mediacija kaip tokia išnyksta iš akiračio. Anot Merscho (2014), sąvokos *medija*, *mediacija*, *medialumas*, suformuoja tarsi tam tikrą ratą, kuriame jos negali būti atskirtos ar pakeistos viena kita (p. 4). Šios sąvokos kuria terpę, kurioje mes esame ir esame jų formuojami, ta tarpinė vieta ar terpė McLuhano ir kitų autorių įvardijama kaip *milieu* (pranc. *vidurys*). Pasak Merscho (2014), medijos vietą ir veikimą per santykį gana neblogai galima pailustruoti modifikuota matematinės formalizacijos išraiška:

(a) – (M) – (b)

„a“ ir „b“ čia yra „M“ sąlygojami elementai, nors „M“ buvimas viduryje nurodo taip pat ir abipusę sąveiką, abipusį apibrėžtumą. Viena vertus, medija nesugriebiama be medijuojamųjų, kita vertus, tai, kas medijuota, nepasireikštų be medijos. Autorius pabrėžia tokį savotišką medijos sąvokos išsisukinėjimą nuo jos suvokimo, (ne)galimybę sugriebti jos esmę, *pabėgimą* iš akiračio. Medija ir mediacijos procesas pasirodo kaip negatyvus, nes, kaip matyti, bandant apibrėžti vieną ar kitą santykio pusę, judame neigimų ratu.

Minėta situacija, kuomet, bandydami prisibrauti prie medijos esmės suvokimo, tuo pačiu esame priklausomi nuo medialumo ir taip patenkame į uždarą ratą, šiek tiek primena McLuhano plėtotą figūros ir fono dialektiką. Kaip šią dialektiką trumpai pristato Tomas Sodeika (2009 a), galima būtų sakyti, jog „medija yra „fonas“, nuolat užleidžiantis vietą turinio „figūrai“, kuri pasirodo medijos „fone“. Pati medija nuolat pasprunka nuo mūsų dėmesio būtent dėl „turinio“ ir „formas“ tarpusavio priklausomybės“ (Sodeika, 2009 a, p. 155). Tai paliudija elektros, kaip grynios informacijos, medijos be pranešimo atvejis: „Tik tada, kai elektros šviesa panaudojama kokiam nors firmos pavadinimui užrašyti, pastebime, kad ji yra medija. Bet tada mes pastebime ne šviesą, o „turinį“ (tai iš tikrųjų yra kita medija)“ (McLuhan 2003, p. 28). Sunku nustatyti, apibrėžti tiek medijos, tiek medijuojamojo dalyko vietą, juos lokalizuoti. Dėl šios priežasties McLuhanas visa tai yra įvardijęs kaip medijų teorijos neužtikrintumą ir neapibrėžtumą, nes, kaip paaikškina Merschas (2014), „efektas yra paslėptas pagrindas ir niekada – figūros dalis. [...] tai, kas matoma, yra figūra, bet būtent pagrindas [fonas] sukuria poveikį“ (p. 4). Merschas šiame kontekste komentuoja garsiąją McLuhano tezę „medija yra pranešimas“, teigdamas, jog „medija yra paslėpta, turinys – akivaizdus“ (2014, p. 5). Panašiai yra ir apskritai su realybe, kuri gali būti įvardinta tik „*netiesiogiai* arba per nuolatinį ją supančios mediacijos negatyvumą“ (Mersch, 2014, p. 5). Čia vėlgi galima prisiminti jau ne kartą aptartą Heideggerio „kalbà kalba“, kas, anot Merscho (2014), žvelgiant jau ne į kalbos, bet į medijų specifiką, reiškia, jog „kalbos medialumas yra pati kalba“ (p. 5). Be to, kurių nors medialumo bruožų išskyrimą, bandant jį apibrėžti, visada lydi kažkurių kitų bruožų atmetimas, tuo tarpu visų bruožų įvardijimas, jei ir pavyktų tai padaryti, privestų prie tautologijos.

Kaip teigia Merschas (2014), McLuhanas medialumo problemą mėgino spręsti „susiedamas visas ontologines tarpininko savybes su antropologinėmis žmogaus savybėmis, skelbdamas tai apskritai pagrindine žmonių kultūros sąlyga“ (p. 5). Kaip žinia, McLuhanas medijas formuluoja kaip tam tikrų žmogaus kūno, juslių ir gebėjimų tęsinius ar plėtinius. Atrodo, jog tai turėjo leisti patį teorinį medijų modelį įsivaizduoti konkrečiau, apčiuopiamiau ar žemiškiau. Dar iki McLuhano kiti mąstytojai kalbėjo apie žmogaus poreikį pratęsti kūną įvairiais protezais tam, kad išgyventų. Jau tada pastebėta, kad, nepaisant to, jog tam tikri įrankiai kaip protezai pratęsia ar sustiprina, pavyzdžiui, rankos ar kojos gebėjimus, funkcijas, vis dėlto šie tęsiniai lieka išoriški kūno atžvilgiu.

McLuhanas šią ambivalenciją pabrėžia kalbėdamas apie protezų teikiamas naujas kūno galimybes, bet kartu ir suvaržymą, ką McLuhanas vadina saviamputacija. Merschas čia išvelgia tą patį medialumo sąrangos paradoksalumą, neapibrėžtumą, ambivalentišką veikimą, kuomet McLuhano medijų kaip kūno tęsinių sampratoje dėl minėtos saviamputacijos laimėjimai tampa netektimi, nuostoliu. Bet, anot Merscho (2014), McLuhano teorijoje, žvelgiant šiuo tam tikros prarajos tarp medijos kaip kūno tęsinio ir paties kūno aspektu, lieka daug neatsakytų (ir neatsakomų?) klausimų.

Merschas pasirenka kiek kitą kelią, nei McLuhanas, ir kaip leitmotyvą savo medijos sampratos tyrimui pasitelkia kitų autorių taip pat gana dažnai išėities tašku pasirenkamą Nietzsches išvalgą apie rašymo įrankių (konkrečiai – rašomosios mašinėlės) poveikį mūsų mintims, mąstymui. Kittleris, remdamasis minėta Nietzsches išvalga, aiškina medijas kaip tam tikrą *a priori* – medijos ar tam tikros techninės priemonės ne tiek praplečia mūsų mąstymą, kiek tiesiogiai jį veikia, sąlygoja. Kaip formuluoja pats Nietzsche, „mūsų rašymo įrankiai bendradarbiauja su mūsų mintimis“ (cit. iš Mersch, 2014, p. 7), o jo susirašinėjimo draugas Köselitzas šia tema dar priduria, kad *rašymo įrankiai* veikia dar ir kūrybos procesą. Merschui įdomiausias momentas yra vokiškasis priešdėlis *mit*, pasirodantis žodyje bendradarbiauti (*Mitarbeit*): „dažnai nepastebimas, jis nurodo į tarpininko praktiką jo poveikio, įtakos mąstymui prasme“ (2014, p. 7). Medialumo ir mąstymo sąveikavimas akivaizdus, bet koks jo pobūdis? Kittleriui šis bendradarbiavimas reiškia technologijos pirmumą mąstymo atžvilgiu, „visas mąstymas yra technologijos funkcija ir todėl yra „visada jau“ medijuotas, tam, kas seka po *mit* (with/co-), suteikiama transcendentalinė prasmė. [...] Prielinksnis *mit* (with/co-) čia pažymi tarpininkavimą, ne bendradarbiavimą, kur abi proceso pusės, taip pat ir mąstymas, kaip įrankis, jame dalyvauja. [...] jis [Kittleris] tvirtina priklausomybę, vienpusę determinaciją taip, kad specifinis *mit* (with, co-) veda prie techninės „galimybės sąlygos“ kantiška prasme, *būtinios sąlygos*, be kurios mes negalime apsieiti, istorinio „a priori““ (Mersch, 2014, p. 7). Kittlerio pozicija dar kartą pakartoja technologinio determinizmo teigiamą medijos aprioriškumą, tik dar labiau pabrėžia technišką jo aspektą ir viršenybę, o ne lygiavertį dalyvavimą įsivaizduojamo bendradarbiavimo procese.

Kaip tokį radikalų pareiškimą komentuoja Merschas (2014), aptartu atveju mąstymo ir medijų sąveikas reikia skirti nuo būtinųjų sąlygų, o pastarąsias – nuo generatyvumo ir transcendentalumo, nes „tvirtinimas, kad mąstymas, percepcija, erdvė ir laikas, arba simboliškumas, negali apsieiti be medijų, tik atvestų prie negatyvių išvadų, kurios atsisako pateikti atsakymą į klausimą, *kuria prasme* mediacija yra reikalinga“ (p. 8). Tačiau, kita vertus, medijų generatyvumą kuriant prasmę akcentuojantis kalbėjimas netrunka privesti prie nesuderinamumų ir antinomijų bei „suteikia mediacijai „per daug“ galios, nes medijos ir technologija triumfuoja prieš patį žinojimą“ (Mersch, 2014, p. 8). Ir vis dėlto – mes mąstome, taip pat klausiamo apie medijos sąvokos bei medialumo

esmę, tik kaip mąstyti ir kalbėti apie medijas nemedijuotai? Pavyzdžiui, juk ir pačią kalbą mąstome kalba, esame tarsi uždarame ratą. Tai svarstydamas Merschas prieina, sakytumėm, pesimistišką, kita vertus – turbūt realistišką išvadą: „Kalbos filosofija yra nepajėgi sugriebti kalbą – taip kaip medijų filosofija negali apčiuopti medijos medialumo“ (2014, p. 9).

Sybilles Krämer medijos specifikos tyrimą, grįstą medijos kaip tarpininko ir pasiuntinio traktavimu, taip pat technologinio determinizmo ir medijos generatyvumo teigimo kontekste Dieterio Merscho keltus medijos įtakos intensyvumo bei paties medialumo klausimus, apibendrinti galima atliekant palypėjimą į aukštesnę teorinę lygmenį – grįžtant prie medijų teorijos ir medijų filosofijos, kaip disciplinų, problemiškumo. Medijų filosofijos idėjas raidą analizavęs Denisas Petrenko (2015) kelia klausimą: kas visgi yra medijos medijų filosofijoje – „reiškinys ar pavadinimas?“ (p. 13). Kitaip tariant, autorius pasiūlo, jog medijų filosofija turi pasirinkti, kas visgi yra medija – reiškinys, ar metafora? Medijų filosofijai reiktų aiškiai apsibrėžti mediją kaip konceptą, mat, nors tai, ką vadiname medijos sąvoka, filosofijos istorijos pradžioje iškilo apmąstant techninius dalykus, vėliau susikoncentruota daugiau ties kalbiniais dalykais ar net metaforologija. Anot Petrenko (2015), reiktų sugrįžti prie medijos techniškųjų prielaidų. Svarbu, kad šis grįžimas nebūtų grįžimas prie to paties, kadangi medijos samprata jau praplėsta minėtų – kalbos, metaforos – ir kitų mąstymo apie mediją prieigų. Sujungdamas techniškąjį su procesualiu medijų suvokimu, Petrenko formuluoja tokį medijų apibrėžimą: „Medijos – tai dauguma vaizdų ir ženklų gamybos, fiksavimo, saugojimo, retransliacijos ir atkūrimo procesų, aktualizuojamų ir palaikomų technikos“ (2015, p. 14). Tokiame apibrėžime pasirodanti techniškumą sunku mąstyti atsietai nuo materialumo. Į materialumą nurodo ir medijos kaip žmogaus kūno tęsinio, terpės ar tarpininko, kažko, esančio viduryje, sampratos. Aptarus medijų tyrimuose duominuojančias nagrinėjamas medijų savybes bei medialumo ir kalbėjimo apie jį problemiškumą, verta atsigręžti į istoriją ir įsižiūrėti į medijos sąvokos ištakas, atrandamas Aristotelio raštuose. Medijos sąvokos pirmtakas užgimsta būtent materialumo savybės tam tikroms terpėms priskyrimo kontekste.

2. MEDIJOS MATERIALUMAS

Medijos, remiantis McLuhano, Kittlerio, Krämer tekstais, gali būti įvardijamos kūno tęsiniais, terpėmis, *nešėjais*. Taip pat yra teoretikų, medijas laikančių aplinkomis („McLuhano bendramintis ir kolega Toronto universiteto antropologijos profesorius Edmundas Carpenteris yra pastebėjęs: „Medijos yra iš tikro aplinkos (*environments*), ir joms būdinga visa tai, ką kalbėdami apie aplinkas turi omenyje geografi bei biologai“ (Sodeika, 2009 a, p. 145)). Kas bendro būdinga šioms medijų traktuotėms, tai jose pastebimas ar numanomas tam tikras materialumo momentas. Medijos atpažįstamos tam tikruose konkrečiuose *daiktuose*. Aristotelio metafizikoje kaip vienos iš svarbiausių kategorijų pasirodo forma ir materija, lingvistikoje – ženklas ir reikšmė, o ženklas, būdamas simboliu, turi ir materialią formą, ir pan. Taigi tokia kontekste materija pasirodo kaip medijos buvimo sąlyga. Bernhardas Siegertas (2013) viename savo straipsnyje pristatydamas kultūrinių technikų konceptą, kuriuo grindžiamos kultūros studijos, bei vokiečių medijų teorijos virsmus XX a. pabaigoje, taip aiškina pastarosios atsigręžimo į materialų medijos aspektą esmę: „Priešingai turinio analizei arba reprezentacijos semantikai, vokiečių medijų teorija perkėlė dėmesio centrą nuo reprezentacijos ir reikšmės prie reprezentacijos sąlygų, nuo semantikos prie išorinių ir materialių sąlygų, kurios konstituoja semantiką“ (p. 50).

Bet kuriai medijų teorijai akstinu pastebėti medijas ir jas tirti tampa kuri nors konkreti medija, turinti materialų apraiškų. Benjaminui atskaitos tašku mąstyti apie medijas tampa fotografija, McLuhanui – televizijos reklamos (Kirtiklis, 2010, p. 162). Pasak Kirtiklio, netikslu, kalbant apie komunikacijos filosofiją, bei su ja gana glaudžiai susijusią medijų filosofiją, jas kildinti iš Platono „Faidro“, kur Sokratas mite apie Teutą atskleidžia sakytinės ir rašytinės kalbų skirtumus, tarytumei demonizuoja raštą (nors, kaip parodė E. Havelockas „Įvade į Platoną“ („Preface to Plato“, 1982), pats Platonas iš tiesų palaikė rašto medijos plitimą, nes ji sąlygojo sąvokinio mąstymo, konceptų kūrimo, taigi ir pačios filosofijos bei apskritai sąmoningumo augimą). Sokrato žodžius priimant tarsi paties Platono poziciją, nesunku apsirikti. Platono „Valstybėje“ sakytinė tradicija kritikuojama dėl jos poetiško svajingumo, nekonkretumo. Ericas Havelockas netgi parodė, jog paties Platono idėjų teorija buvo sąlygota perėjimo nuo oralinės tradicijos prie rašto, lėmusio abstrakčių sąvokų radimąsi: „Platono idėjų samprata yra išvesta iš graikų kalbos struktūrinių pokyčių, kuriuos sąlygojo fonetinio rašto išradimas“ (Sodeika, 2009 b, p. 50).

Be to, Teuto mite medija turbūt pirmą kartą antropomorfizuojama – raštas, užrašyta kalba, prilyginama našlaičiui, vaikui be tėvo, negalinčiam apsiginti (Platonas, 1996, pp. 87-90). Esmė tame, jog didžiausias susidomėjimas komunikacija bei medijomis kilo atsiradus masinio komunikavimo priemonėms, naujosioms, daugumoje elektrinėms, medijoms, kokių, savaime aišku, Platono laikais nebuvo (Haroldo Inniso, Marshallo McLuhano atstovaujama medijų tyrimų mokykla

vardinama Toronto komunikacijos mokykla). Tai pagrįsti galima Haroldo Inniso pastebėta tendencija, jog apskritai „ankstesnes kultūras mes regime pro mūsų laikais dominuojančios technologijos prizmę“ (Sodeika, 2009 b, p. 48). Kita vertus, Platonas, atkreipdamas dėmesį į oralumo tradicijos susidūrimą su nauja medija, raštu, pradeda konkrečias medijas apmąstantį diskursą. Po keliolikos šimtmečių šią Platono parodytą priešstatą ir jos problemišumą išplėtojo Walteris Ongas (“Orality and Literacy: The Technologizing of the Word”, 2002).

Sakytinės ir rašytinės kalbų skirtumų tyrimo atveju mąstymo fone figūruoja natūralumo ir dirbtinumo perskyra – sakytinė kalba laikoma natūralia, prigimtine, o raštas – antriniu ir dirbtiniu. Bet pirmiausia kalba yra tam tikra technologija. Prigimtinis ir natūraliausias žmogui turbūt būtų nebent koks nors neartikuliuotas riksmas. Kas vienija šias dvi skirtingas tradicijas, tai ne vien *natūralioji* kalba kaip rašto *turinys*, bet ir materialus abiejų jų pobūdis, materialios terpės jų raiškai reikiamybė (nors medija yra *pranešimas*, nors išpildydama save ji tarsi išnyksta, tampa nematoma, ji turi tam tikrą materialų pobūdį. Turint tai omenyje, tas išnykimas atrodo dar paslaptinčiau – kaip tai, kas turi regimą, apčiuopiamą ir pan., pavidalą sugeba likti nepastebėta, neužčiuopta?). Sakytinei kalbai kaip garsui reikalingas kūnas ir tam tikra terpė – garsui skliti reikia oro. Rašto medijos atveju – paviršiaus, ant kurio galima rašyti, raižiklio arba rašiklio ir dažų ar rašalo. Panašiai ir, pavyzdžiui, analoginei fotografijai reikalinga fotojuostelė, popierius, ryškalai. Fotografijos medija kaip fotografijos technika turi ir konkretų materialų pavidalą. Su kompiuteriu, kaip universalios medijų mašina, metamedija (kompiuterio kaip metamedijos idėją plėtoja Levas Manovichius savo knygoje “Software Takes Command”, 2013), kiekvienai medijai būdingas savitas materialumas ir atitinkama reikiama terpė redukuojama į skaitmeninį kodą ir vaizdo sąsają monitoriuje.

Atlikta trumpa atsigręžimo į medijų problematiką istorijos apžvalga, atskaitos tašku laikant Platono raštus, parodė tik vieną mąstymo apie medijos kaip tokios pastebėjimą rakursą. Nors Platono kalbėjime apie sakytinę kalbą ir raštą, žvelgiant retrospektyviai, matyti, jog jas jis suvokia ir traktuoja kaip medijas, pačios medijos sąvokos jis dar nevartoja. Tačiau savo mokytojo pradėtą darbą pratęsė Aristotelis, tiesa, kaip ir būdinga šiam filosofui, oponavusiam idealistui Platonui, medijos sąvokos pirmtaką jis įveda kalbėjime apie kūniškąjį patyrimą, jusles ir būtent materialumą.

2.1. Aristotelio *tò metaxú* kaip medijos sąvokos pirmtakas

Pasak medijos sąvokos atsiradimo bei vartojimo filosofiniame diskurse istorijos tyrimą atlikusio Johno Guillory (2010), medijos sąvoka filosofijos žodyne pradeda įsitvirtinti tik nuo maždaug XIX a. pab. (p. 321). Pačios šios sąvokos reikėjo dar iki jos atsiradimo, ypač komunikacijos teorijai kurti. Pradžioje didžiausias dėmesys tokiuose tyrinėjimuose skirtas menams, tačiau XIX a. antroje pusėje atsiradus tokioms techninėms naujovėms kaip telegrafas ir fonografas, medijos sąvokos reikmė tik dar labiau suintensyvėjo, todėl tokiomis aplinkybėmis medijos sąvoka ir

iškilo. Minėtu laikotarpiu į medijas žvilgsnį kreipė ir vienu medijų teoretikų laikomas Walteris Benjaminas, rašęs studijas apie medijas kaip meno kūrinių „nešėjus“ ateičiai (2005). Benjaminio darbuose, kuriais remiasi Guillory, medijos sąvoka pasirodo kartu su apmąstymu reiškiniu, kuris jau vėlesnių medijų tyrinėtojų buvo įvardintas remediacija. Benjaminas atkreipė dėmesį į meno kūrinių techninį reprodukuojamumą – įvairių menų kūrinių, įtarpintų tam tikromis medijomis, perkėlimą į kitas medijas. Nors didžiausias dėmesys kreipiamas į šias vėlesniasias ar naujesniasias medijas, pats toks perkėlimas parodo, kad medijos, kaip tokios, egzistavo ir iki jo, tik nebuvo įvardintos šia sąvoka (bendriausios medijos sąvokos reikšmės bei etimologija trumpai, bet gana išvalgiai pristatyta „Medijų filosofijos antologijoje“ (Савчук, 2013, pp. 122-125)). „Remediacija padaro mediją, kaip tokią, matoma“ (Guillory, 2010, p. 324), vienas pirmųjų ryškių to pavyzdžių – spausdinimo išradimas: rašto medija, kaip tokia, tapo pastebimesnė tik ją perkėlus į techniškai sudėtingesnę mediją. Trumpiau tariant, ką „veikia“ medijos lengviau matyti stebint jų turinių perkėlimą iš vienos medijos į kitą.

Kaip minėta, Benjaminio medijų analizė remiasi į menų apmąstymą. Guillory (2010) pastebi, jog iš pradžių poezijos, dailės, muzikos menai sieti ne su komunikacijos, o imitacijos, mimezės sąvokomis, ką galima aptikti jau Aristotelio „Poetikoje“ (p. 322). Šiame Aristotelio veikale medija pasirodo kaip vienas iš mimezės aspektų, kadangi imitacija gali būti trejopa: skirtinguose daiktuose, skirtingų daiktų ir skirtingai vykti (Guillory, 2010, p. 323). Ši vieta keletą vertėjų išversta skirtingai. Pavyzdžiui, Butcher: „[Imitacijos] skiriasi ... viena nuo kitos trimis atžvilgiais – medija, objektas, imitacijos maniera ar būdas“, arba Heath: „skirtingos imitacijos medijos, arba skirtingi objektai, arba skirtingas būdas“ (cit. iš Guillory, 2010, p. 323). Šio Aristotelio teksto vertėjai pirmąjį mimezės aspektą, pažodžiui, mėgdžiojimą, skirtinguose *daiktuose*, iliustruojamą spalvų ir figūrų, taip pat harmonijos ir ritmo pavyzdžiais, įvardijo žodžiu medija arba medijos – tai yra tie skirtingi *daiktai*. Visgi Aristotelis savo „Poetikoje“, anot Guillory, mediją, kaip vieną iš imitacijos apraiškų ar būdų, palieka nuošalyje ir daugiau dėmesio skiria kitiems dviems imitacijos atvejams, taip tarsi suspenduodamas medijos sąvokos plėtojimą beveik dviems tūkstančiams metų. Tačiau „Poetikoje“ paminėtas fenomenas, Aristotelio raštų vertėjų į lotynų kalbą išverstas *medium*, kiek kitu aspektu pasirodo kitame šio filosofo tekste ir siejamas nebe su mimezės teorija: medijos sąvokos pirmtakas pasirodo kalbėjimo apie materialius dalykus kontekste. Keletame nagrinėsimų autorių (Kittler, Mersch) tekstų, tam tikru atskaitos tašku tapo Aristotelio *tò metaxú* samprata (*tò metaxú* – tarpininkas, tarpinė aplinka, esantis tarp). *Tò metaxú* sąvoką laikant medijos sąvokos pirmtaku, atsiveria keletas svarbių momentų: žodyje užfiksuotas priešdėlis *meta* (kuris bus išsamiau aptartas trečiajame šio darbo skyriuje), bei kontekstas, kuriame ši *tò metaxú* sąvoka pasirodo.

Friedrichas Kittleris (2009), rašydamas medijų ontologijos apmatus, Aristotelio *tò metaxú* pristato filosofijos ir technikos bei matematikos sąryšio kontekste. Pasak Kittlerio, tik su Martino Heideggerio filosofija iškyla atidesnis filosofinis technikos, ypač moderniosios, apmąstymas. Kittleris iškelia taiklų klausimą – ar įmanoma medijų ontologiją plėtoti naudojantis tradicinės europietiškosios ontologijos žodynu, jos sąvokomis? Filosofas primena, jog ontologija, Aristotelio „Metafizikoje“ apibrėžta prasme, „iš pat pradžių buvo priešiška medijoms, fizinėms ar techninėms“ (Kittler, 2009, p. 23). Kittleris medijų ontologijos klausimo imasi ironiškos situacijos filosofijos istorijoje fone: panašiai, kaip poetai, dailininkai ir kiti, filosofai ilgą laiką nekvestionavo savo pačių naudojamų medijų (įdomių išvalgų šia tema Kittleris pateikia šiame darbe jau pristatytame straipsnyje apie medijų filosofiją kaip ne tik filosofiją, apmąstančią medijas, tačiau ir apie medijas, kaip filosofijos sąlygą). Anot Kittlerio (2009), filosofija nepajėgė mąstyti medijų kaip medijų: jau vien vieno pirmųjų filosofų, „Aristotelio ontologija užsiima tik daiktais, jų materija ir forma, bet ne santykiais tarp daiktų laike ir erdvėje“ (p. 24). Tačiau, kaip vėliau atskleidžia Kittleris, su Aristotelio metafizika susijęs medijos sąvokos atsiradimas.

Aristotelis, aiškindamas juslinio patyrimo specifiką, įveda *tò metaxú* sąvoką, pagal ją apibrėžiamą objektą ar reiškinį galima įvardinti medijos sąvokos pirmtake. Čia matyti, kad Aristotelis dėmesį labiau kreipė į juslinius, daugiau natūralius, nei dirbtinius, dalykus, lygiai kaip ir patys graikai, kaip akcentuoja Kittleris, nekreipė dėmesio į gyvai tariamų garsų ir juos atitinkančių rašmenų skirtumus, jų neskyrė. Tačiau visgi ilgainiui, nors ir taikyta žmogiškosios percepcijos sričiai, Aristotelio išvalga apie terpės svarbą tam tikruose procesuose (aptariamam atveju – regėjimo procese), pasirodė esanti galima pritaikyti ir kitoms sritims. Pasak Kittlerio, tik su Heideggeriu prasideda rimtas filosofijos atgrėžimas ir į mąstymo apmąstymą, nes pirmiausia Heideggeris atkreipia dėmesį į savo, kaip filosofo, ir apskritai žmonių mąstymo *įrankį*, kalbos mediją. McLuhanas tarsi Aristotelio palikimą perėmė medijos sąvoką, tačiau ją išpopuliarino savo garsiaja fraze, jog medija yra pranešimas. Kaip teigia Kittleris, pastaroji frazė pačiam medijos sąvokos pirmtako kūrėjui, įvedusiam jį į filosofijos žodyną, nebūtų buvusi suprantama, nes apskritai graikai tuo metu dar neskyrė sakininės ir rašytinės kalbos skirtingų prigimčių, t.y. neatkreipė dėmesio į sakininio garso ir jo rašytinio atitikmens skirtingumą. Ir netgi pats Aristotelis, tuo metu buvęs neabejotinai nepralenkiamas teoretikas daugelyje mokslo sričių, apie sakininės ir rašytinės kalbų skirtingumą užsiminė tik įvardindamas sakininį garsą kaip gyvos būtybės ženklą, o užrašytą garsą – antriniu sakininiam (Kittler, 2009, p. 26).

Nors Kittleris pristato nuo Antikos filosofijos laikų gyvavusį technikos apmąstymo atskyrimą nuo metafizikos, jis taip pat pateikia ir minėtame kontekste ganėtinai keliantį nuostabą teiginį, jog visgi būtent jau Aristotelio filosofijoje pasirodo medijos, nors ir ne jo ontologijoje. Medijos sąvokos

prototipas, jei galima taip pavadinti, aptinkamas Aristotelio knygoje „Apie pojūčius“ (“On the Senses”), kur aptiriamos joslės dėl savo specifikos jau suponuoja tam tikros terpės buvimą – reikia tam tikrų fizinių elementų, kurie tarsi sujungtų, leistų tam tikros materijos ir formos daikto patyrimą komunikuoti patiriančiajai sielai (materialu/nematerialu *bendravimas*). „Pati (fizinės) medijos sąvoka (*tò metaxú*) yra nukreipta į jo juslinės percepcijos teoriją“ (Kittler, 2009, p. 24). Minėtame Aristotelio veikale nagrinėjama „percepcija turi suponuoti fizines medijas arba elementus tam, kad būtų sujungti aktualiai patiriamas formos/materijos-esinys ir patirianti kūniška siela“ (Kittler, 2009, p. 25).

Graikų atomistai percepciją aiškino atsiskyrusių objekto dalelių, tam tikrų mažų vaizdų (*eidola*) judėjimu vakuumu iki patiriančiojo juslinių organų, pavyzdžiui, akių (Winthrop-Young, 2011, p. 114). Aristotelio percepcijos teorija priešinga jo pirmtakų atomistų teorijai. Šis daugiau į empiriką nei idealizmą orientavęs filosofas pastebi materialaus elemento, tarpininko ar terpės percepcijos procesui reikiamybę: antai, kad girdėtumėme, garsui sklusti ir ausį pasiekti reikalingas oras. Tiesa, tos reikiamos materialios terpės skirtingų juslių atveju gali būti skirtingos – pavyzdžiui, regėjimui reikalingos tiek oro, tiek vandens terpės, atitinkamai pagal specifinę akies sandarą. Nors, kaip atkreipia dėmesį Kittleris (2009), nuo Empedoklio filosofijoje suformuluotos keturios pagrindinės stichijos, materialūs elementai, Aristotelis percepcijai reikalingomis terpėmis įvardija būtent tik orą ir vandenį. Pristatydamas regėjimui reikiamą akies sandarą, Aristotelis kartu į filosofijos žodyną įterpia graikiškąjį priešdėlį *metaxú* kaip daiktavardį ar sąvoką: *tò metaxú*, terpė (Kittler, 2009, p. 26).

Kittlerio atliktą medijos sąvokos pirmtako pasirodymo konteksto apžvalgą galima pratęsti Dietterio Merscho išvalgomis. Merschas (2013) taip pat pastebi, jog skyriuje, kuriame kalbama apie patyrimą ir regėjimą, Aristotelis rašo apie centrinę vietą *metaxú* – kai ką, esantį tarp – kas padeda sukurti kontaktą tarp akies ir objekto. Pirmiausia jau pati akis Aristotelio tekste pasirodo kaip tarpininkas tarp matomo objekto ir matančiojo, suvokiančiojo. (Pirmieji akiniai – akies sandarą imituojantys gaubti permatomi stiklai – sukurti tik XIII amžiuje; įdomu, kaip Aristotelis būtų komentavęs dar vieno tarpininko, dar vienos materialios terpės įsiterpimą į šį modelį). Akiai reikalingas skaidrumas, permatomumas (tokia yra specifinė akies dalies – stiklakūnio – sandara. Stikla-kūnis lotyniškai – *corpus vitreum*. Įdomu, kad šiame termine iš skaidrios drebutinės masės sudarytos akies dalies skaidrumas buvo palygintas su stiklu), gr. *diaphaino*. Taigi itin svarbi čia yra jau ankstesnėse percepcijos teorijose panašiam kontekste figūravusi graikiška sąvoka *diaphaino*. *Phaino* – reiškiny, tai, kas reiškiasi, o priešdėlis *dia* papildo to žodžio reikšmę ir *diaphaino* atsiskleidžia kaip kažkas, kas leidžia kažkam pasirodyti, iškilti, pasireikšti (Мерш, 2013, p. 216). Tas kažkas, *diaphaino*, reiškia peršviečiamumą, skaidrumą, tam tikrą prošvaistę, taip pat kažką, *per*

ka kas nors pasirodo ar pasireiškia. Aristoteliumi tas *kažkas* turi materialų charakterį, todėl ir leidžia kokiam nors objektui pasirodyti regėjimo lauke. Įdomu, jog graikiškojo priešdėlio *dia* atitikmuo lotynų kalboje yra priešdėlis *per*, o su pastaruoju sutampa ir vienas iš lietuviškų priešdėlių. Kaip pastebi Merschas (2013), *diaphaino* yra beveik sinonimiškas *per-spektyvai* (lot. *speculare* – stebėti), žodis *diaphaino* į lotynų kalbą taip pat išverstas kaip *transparentia*, pastarasis žodis reiškia skaidrumą (pp. 216-217). Su medijos materialumo apmąstymu kartu pasirodo ir skaidrumo bei nematomumo sąvokos, kaip tam tikros sąlygos medijai tinkamai veikti.

Sybille Krämer (2015), aiškindamasi medijos materialumą, prisimena dar ir Aristotelio pastebėtą vaško, kaip tam tikros materijos, plastiškumo teikiamą galimybę padaryti jame kokio nors daikto, jo formos, atspaudą. Krämer žodžiais galima teigti, kad savo materialiu sąlygotumu medijos įgalina atskirti vieną nuo kitos materiją ir formą jų operacijų metu. Medijos plastiškumas ir permatomumas, ar skaidrumas, yra tie medijos išorinio sąlygotumo bruožai, kuriuos išskiria Krämer taip pat minimas Fritzas Heideris. Filosofė taip reziumuoja percepcija grįstas Aristotelio ir Heiderio medijos sampratas: „medija visada užima vidurio ir tarpininko poziciją“ (Krämer, 2015, p. 34). Iš to, pasak autorės, seka, kad medijos nėra autonomiškos, jos – heteronomiškos, joms reikia *kraštinių* narių, kad galėtų būti „tarp“, užimti vidurį, tarpininkauti, taigi *visada yra kažkas „už“ medijų* (galima prisiminti pirmajame šio darbo skyriuje pristatytą D. Merscho mediacijos modelį: kad medija būtų viduryje, būtų „tarp“, jai reikia *kraštinių* narių, arba jungiamų narių). „Dėl to, kad tai yra kai kas trečias, patalpintas tarp dviejų pusių, kuris užpildo erdvę tarp jų, medijoms priskiriamas materialumas yra „pereinamasis materialumas“. Medijos yra kūnai, kurie gali būti iškūnyti“ (Krämer, 2015, p. 34). Medijų materialumo specifiškumas yra tame, kad jų naudojimo metu šis materialumas tampa nematerialiu.

Walteris Seitteris, rašydamas apie medijų (meta)fiziką (“[Meta]Physics of Media”, 2015) klausia, ar apskritai įmanoma kalbėti pirmiausia apie tokį dalyką, kaip medijų fizika (p. 19). Fiziką įprasta sieti su tam tikrais gamtos reiškiniiais ir dariniais, o medijos suvokiamos kaip dirbtiniai dalykai. Tačiau fizika tyrinėja ir dirbtinius reiškinius ar objektus. Be to, Aristotelis, apibrėždamas fizikos tiriamus objektus, vienur jais įvardija natūralius, kitur – visus materialius kūnus, o abu šiuos laukus apima tai, jog tiek vieni, tiek kiti kūnai yra patiriami (Seitter, 2015, p. 20). Seitteris iškelia klausimą: kuriam objektų laukui turėtumėme priskirti medijas? Ar jos tėra grynai dirbtiniai dariniai? Prisiminkime, kad Aristotelio į filosofijos diskursą įvestas medijos sąvokos pirmtakas *to metaxú* pasirodo kalbant apie natūralias percepcijos medijas, tam tikras natūralias terpes. (Seitter, 2015, p. 20)

Pasak Seitterio (2015), „medijos yra sąlygos, taisyklės arba netgi kliūtys ir šia prasme kieno nors ar kam nors pasirodymo „priežastys“. [...] Medijos yra prezentacijos priemonės. [...] Jos gali

būti natūralios arba dirbtinės, arba netgi asmeninės“ (p. 21). Paskutiniaja Seitterio pateiktoje medijų klasifikacijoje medijų rūšimi autorius įvardija tuos atvejus, kuomet medija ar tarpininku tampa žmogus, kaip kad nutinka dėstytojo, aktoriaus ar dvasininko atvejais: žmogus kažką kažkam perteikia kaip medija. Apskritai, anot Seitterio (2015, p. 22), būtent ši perteikimo ar prezentacijos funkcija mediją paverčia medija. Tačiau kalbant apie šią esminę medijos funkciją svarbu nepamiršti ypatingo medijos nematomumo: medija ką nors prezentuoja likdama nematoma, nepatiriama, veikia tarytum kuklindamasi. Filosofas cituoja Martiną Heideggerį, jau 1973-iaisiais metais viename fenomenologijai skirtų tekstų atkreipusį dėmesį į nepastebimumo fenomeną (nors dar nekalba apie medijas, kaip tokias): „Nepastebimumas yra tai, kas leidžia tam, kas pasirodo, pasirodyti, bet nepasirodo pats“ (cit. iš Seitter, 2015, p. 23). Tačiau šis preziumuojamas medijos *kuklumas*, omenyje turint generatyvų medijos pobūdį, pasirodo kaip tariamas ir leidžiantis medijai užmaskuoti savo formuojantį veikimą ir įtaką, kuriuos Seitteris netgi pavadina maniakiškais (2015, p. 23). Tokią dvejopą ir prieštarinę medijos sąrangą pabrėžia ir H. Winkleris: „medijos tuo pat metu yra ir nepermatomos, ir skaidrios“ (2009, p. 199). Medijos svyravimas tarp skaidrumo ir nepermatomumo dėl jos materialumo atrodo gana problemiškas, todėl kai kurie autoriai atskirai gilinasi būtent į šį reiškinį.

2.2. Medijos nematomumas: skaidri terpė

Skyriaus įvade jau užsiminta apie medijų teorijos ir filosofijos sąryšį su komunikacijos filosofija. Pirmą kartą komunikacijos, kaip keitimosi idėjomis ar informacija kalba, raštu ar ženklais, sąvoka užfiksuota viename Johno Locke'o 1690-aisiais metais pasirodžiusiame tekste (Guillory, 2010, p. 331). Locke'as pagrindine kalbos užduotimi laikė perteikti idėjas, mintis komunikacijos tikslais, taigi žodžiai šiame kontekste tėra minčių nešėjai, išivaizduojami kaip neutralūs. Tačiau kalba nėra skaidri prasmei, komunikacinė jos, kaip skaidriai mintį pernešančio nešėjo, samprata nėra absoliučiai teisinga. Tai ypač atsiskleidžia įvykus kokiam nors jos centre esančio proceso trukdžiui arba, paprasčiau tariant, nepavykus komunikacijai, kuomet tampa galimu pamatyti ją užtikrinti bei nematomu likti turėjęs nešėjas, taigi medija (Guillory, 2010, p. 339). (Prisiminkime pirmajame šio darbo skyriuje aprašytą Boriso Groys'o nagrinėtą sąmoningai vykdytą medijas *demaskuojantį* menininkų performansą). Viena vertus, medija daro galimą komunikaciją, tačiau, kita vertus, ji daro galimą ir komunikacijos nepasisekimą. Įvairiose medijų teorijose iš medijos reikalaujama prasminio skaidrumo, t.y., kad ji nieko ne pridėtų nuo savęs jos perduodamiems turiniams. Prisiminus jau aptartą generatyvų medijos pobūdį ir kiekvienos medijos turimą ir primetamą savitą logiką, apie medijos skaidrumą kalbėti sudėtinga. Tačiau skaidrumas dar kartą pasirodo kaip reikalavimas medijai, šįkart suvokus ją kaip materialų skaidrumą. Ar ir kaip jis (jei) įmanomas? Kaip pasireiškia? Materialaus skaidrumo medijai

reikalavimas pasirodė aptariant Aristotelio sąvokos *tò metaxú* aprašymą. Tą patį reikalavimą išvelgia ir Sybille Krämer bei aiškinasi jį pasitelkdama jau ir naujųjų medijų pavyzdžius.

„Kasdieniam medijų naudojimui jos įgalina kažką iškilti, tačiau šis dalykas nėra būtent pačiose medijose, bet greičiau jų pranešimuose. *Medijų įvykyje patiriamas, matomas paviršius yra reikšmė, o tuo tarpu „gilioji struktūra“ konstituoja nematomą mediją.* Tokiu būdu medijų naudojimas yra „nuestetinantis“, kadangi medijos lieka nematomos jų begarsiam įvykime“, štai kodėl, kaip teigia Krämer (2015), „medialumo metafizika veda į „medijų fiziką““ (p. 31). Vienas pagrindinių tokios metafizinės laikysenos medijų atžvilgiu postulatų yra tai, kad „įgalindamos kažką pasirodyti, pačios medijos išlieka nematomos“ (Krämer, 2015, p. 31). Pateikdama konkrečius medijų pavyzdžius, autorė pastebi, jog „mes girdime ne vibracijas ore, bet greičiau virdulio švilpimą; mes matome ne geltonos spektro spalvos šviesos bangas, bet greičiau kanarėlę; mes girdime ne CD, bet greičiau muziką; ir kino ekranas „išnyksta“ vos tik filmas mus įtraukia. Kuo sklandžiau medijos veikia, tuo labiau jos pasilieka žemiau mūsų percepcijos slenksčio“ (Krämer, 2015, p. 31), taigi pačios kaip tokios yra nematomos, nejaučiamos. „Tuo pat metu, kai medijos kažką iškelia į priekį, jos pačios atsitraukia į antrą planą“ (Krämer, 2015, p. 31). Čia Krämer taip pat išvelgia įdomią medijų veikimo principo dialektiką: medijos išpildo savo funkciją tik tada, kai veikia nepastebimai, ir atvirkščiai, medija tampa matoma, galima pastebėti tuomet, kai atsiranda koks nors jos veikimo trukdis, triukšmas.

Tokiame kontekste medija, kaip materialinė terpė, kuriai būtinas skaidrumas, ima atrodyti tarsi turinti būti iš kažkokios skaidrios materialios substancijos arba, įsivaizduojant dar radikaliau, tarsi vaiduoklis – nematomas, bet gali judinti daiktus ir pan. „Medijos sėkmė priklauso nuo jos išnykimo, o mediacija yra sukonstruota taip, kad tai, kas medijuota, atrodytų nemedijuota“ (Krämer, 2015, p. 31). Krämer pateikia netgi tam tikrą medijos pranešimo ir jos nematomumo tarpusavio sąryšio formulę, išreikštą proporcija: tarp pranešimo patiriamumo, medijuojamo *turinio* pasirodymo ir paties pranešėjo, taigi medijos, nepatiriamumo, jos išnykimo, yra atvirkščiai proporcingas ryšys. Tokiu būdu tampa galima kalbėti apie tokias paradoksalias sąvokines konstrukcijas kaip „nemedijuotas medijuotumas“, „nematerialus materialumas“, „nebuvimas buvime“. Autorė šią paradoksalią medijos savybę, įgalinančią minėtas konstrukcijas, įvardija estetine savineutralizacija. Kaip pabrėžia Krämer, „svarbu pastebėti, kad ši neutralizacija priklauso *funkcinei* medijų logikai. Tai nėra būdingas pačiai medijai bruožas, bet greičiau jis turi efektą, kuomet medijos yra naudojamos. Medijos nematomumas – jos estetinė neutralizacija – yra medijų *atlikimo* atributas“ (2015, p. 31). Taigi medijos turi būti nematomos ne apskritai, bet tik jų veikimo, joms patikėtų pernešimo ar pranešimo, transliavimo funkcijų išpildymo metu. Krämer toliau analizuoja medijų nematomumo, estetinės savineutralizacijos savybę, pasitelkusi percepcinių medijų pavyzdžius.

Vienas iš jų – vėlgi Aristotelio teksto suponuojama medijos samprata, kuri remiasi būtent jos estetiniu aspektu ir kurioje „medijos permatomumas tampa būtina jos funkcijos sąlyga“ (Krämer, 2015, p. 32). Kitas Krämer nagrinėjamas pavyzdys – Fritzo Heiderio „medijos skaidrumo, kaip „išorinio sąlygotumo“ simptomo interpretacija“ (2015, p. 32) – vėlgi nurodo į medijai reikiamą skaidrumą materialumo prasme.

Kaip ir Kittleris, Krämer (2015) pradeda nuo Aristotelio, kaip apskritai pirmojo mąstytojo, formulavusio „visos mūsų percepcijos neišvengiamą priklausomumą nuo medijų“ (p. 32), atkreipusio dėmesį į medialumą būtent šia prasme. Aristotelio tekste pateiktą regėjimo veikimo aiškinimą, kuriame šalia regėjimui reikalingo atstumo bei interakcijos tarp matomo dalyko ir matančiojo atsisakymo, pasirodo trečias dalykas – tuščia erdvė tarp matomojo ir matančiojo, Krämer papildė komentaru – šią tuščią erdvę, būdama trečia, „tarp“ matomojo ir matančiojo, ir turi užpildyti medija. Remiantis Krämer tekste pateikta žodžio „medija“ etimologija, dar kartą galima akcentuoti, jog, kaip formulavo pati autorė, mediją dar vadinant terpe, svarbu neišleisti iš akių ir šiam žodžiui bei pačiai pirminei medijos sąvokai giminiškų vidurio (*middle*; „tarp“) bei tarpininko (*mediator*) reikšmių. Kaip jau išsiaiškinome, tas vidurys (terpė) turi būti nematomas, skaidrus.

Prie skaidrumo reikalavimo medijai Krämer (2015) dar kartą grįžta tvirtindama, jog Aristotelis medijai priskiria tam tikrą „materialų faktiškumą taip pat, kaip ir funkcinę autarkiją“ (p. 32). Tačiau, kad medija funkcionuotų, ji turi išpildyti vieną būtiną sąlygą – būti skaidri (*diaphanous*). Autorė šioje vietoje prisimena Tomo Akviniečio ištarą, jog tam, kad medija galėtų kažką išreikšti, ji pati turi nepasireikšti. „*Mediacija yra priklausoma nuo betarpiškumo iliuzijos*“ (Krämer, 2015, p. 31). (Orig.: *Mediation is dependent on the illusion of immediacy. Immediacy* į lietuvių kalbą verčiama kaip betarpiškumas (nors pažodžiui turėtų būti *nemediacija*). Įdomu, kad jei visgi dažniau vartojame medijos sąvoką, ir taip galbūt ne visada įsimąstome į mediją kaip tarpininką ar terpę, nuoroda į tokią medijos prigimtį etimologiškai pasirodo priešingoje mediacijai sąvokoje). Šioje ištaroje, bei aptartoje Aristotelio medijos sampratoje, Krämer išvelgia medijos savineutralizacijos principo įvardijimo ištakas.

Krämer (2015) dar kartą atkreipia dėmesį į medijų teorijos ar filosofijos požiūrio į mediją bei lingvistinio požiūrio į ženklą panašumą: „lingvistiniai ženklai visada jau yra sukonstruoti taip, kad ne pasirodytų jų materialioji forma, bet greičiau, kad ji atsitrauktų į antrą planą taip, kad ženklas praktiškai susiliestų su jo perteikiama reikšme. Tokio materialumo išikūnijimas, kurio ypatybė yra save patį paversti „nematerialiu“, yra balsas, kuriame šis išnykimas įgauna garso formą“ (p. 33). Pernelyg nedetalizuojant kito autorės pasirinkto, panašios į Aristotelio medijos sampratą, pavyzdžio, t.y. taip pat medijos permatomumo sąlyga grįstos Fritzo Heiderio sampratos, galima paminėti, kad, omenyje turint medijos savineutralizacijos principą, leidžiantį į kažką žvelgti ar

veikti *per* mediją, „medijų procesai yra svarbūs tik tiek, kiek jie yra susiję su kažkuo svarbaus, bet patys jie daugiausiai yra „niekas““ (Krämer, 2015, p. 33).

Krämer grįžta prie medijos ir ženklo savybių palyginimo. Anksčiau aptarta tranzitinė, medijos pereinamumo prigimtis juk tam tikra prasme būdinga ir ženklui, taigi autorė gręžiasi į semiologinį diskursą: „ženkilai taip pat nurodo į tam tikrą materialumą, kuris „pavadooja kažką kitą“ ir, vadinasi, kreipia anapus savęs“ (Krämer, 2015, p. 34). Juk ir pats ženklas dažniausiai apibrėžiamas kaip „ryšys tarp patiriamo nešėjo ir nepatiriamos reikšmės“ (Krämer, 2015, p. 34), būtent taip įprastai įsivaizduojamas santykis tarp žymiklio ir žyminio. Tačiau ar galima iš šio ženklo ir medijos veikimo principų bei jam reikalingų savybių panašumo išvelgimo žengti žingsnį ženklo ir medijos tapatinimo link? Pasak autorės, negalima jų nei skubotai tapatinti, nei visiškai atskirti vieną nuo kito. Būtina atkreipti dėmesį ir į tam tikrą esminį skirtumą tarp ženklo ir medijos.

Kaip akcentuoja Krämer, „Ženklas privalo būti patiriamas, bet, tai kas patiriama, ženkle yra antraeilis dalykas, o ženklo reikšmė, kuri, kaip dažniausiai tariama, yra nematoma, nesanti ir gal taip pat nemateriali, yra laikoma pirmine“ (2015, p. 35). Medijų atveju yra priešingai: „kas yra patiriama, dažniausiai yra pats pranešimas, ir pranešimas taip pat yra tai, kas svarbiausia medijų įvykyje. Taigi pranešimas yra laikomas pirminiu, kuomet pati medija yra antrinė; ji neutralizuoja save, tampa nematoma ir išnyksta savo (betriukšmiame) naudojime“ (Krämer, 2015, p. 35). Krämer teigimu, jei pirmuoju atveju, „*semiologinėje perspektyvoje reikšmė yra „paslėpta“ už to, kas patiriama*“, tai antruoju atveju, „*mediologinėje perspektyvoje, kita vertus, tai, kas patiriama, yra „paslėpta“ už reikšmės*“ (2015, p. 35). Į medijos fenomeną nukreiptas metafizinis žvilgsnis medijos esmę išvelgia kaip priešingą ženklo esmei: „už matomo pranešimo yra nematoma medija“ ir, kaip teigia autorė, „medialumo metafizika tokiu būdu veda prie „medijų fizikos““ (Krämer, 2015, p. 35). Tai, kad nors pati medija veikdama būna nematoma (ji visgi yra, tik, kaip paaiškėjo, *pasislėpusi*), leidžia turėti įtarimų, kad vis dėlto ji turi tam tikrą, kaip rašo Krämer, *demiurginę jėgą*, taigi vėl galima kalbėti apie jos savitą kuriamąją galią, generatyvų ir sąlygojantį pobūdį.

Medijos kaip materialios terpės sampratos pristatymą galima papildyti Berndo Herzogenratho išvalgomis iš jo įvado jo paties parengtai knygai-straipsniui „Medijos | Materija: medijų materialumas, materija kaip medija“ („Media|Matter: The Materiality of Media, Matter as Medium“, 2015). Pasak šio tyrėjo, „medijos komunikuoja „Kitą“, kuris išvengia tiesioginės prieigos, kai ką, kas yra nei vien tik ženklas, nei vien tik percepcija, nei vien tik reprezentacija: medijos yra terpės, kurios palengvina perdavimą ir nepriklauso nė vienai iš (mažiausiai) dviejų pusių, tarp kurių ji perduoda ir derasi“ (Herzogenrath, 2015, p.1). Šalia medijos kaip terpės materialumo pabrėžimo, svarbus yra paskutinytis šios citatos teiginys, iš kurio seka, jog tam, kad

medija galėtų būti ir veikti kaip medija, jai būtina reikia mažiausiai dviejų pusių ar narių, tarp kurių ji galėtų tarpininkauti, ką nors perduoti.

Kaip jau išsiaiškinta ankstesniame poskyryje, ši vidurio poziciją užimanti, tarp jungiamųjų ar *aptarnaujamųjų* narių esanti terpė yra materiali. G. Deleuzas, kurio svarstymus pasitelkia Herzogenrathas, apie materiją yra mąstęs štai ką: „Materija nėra negyva, brutali, homogeniška materija, bet materija-judesys, nešantis ypatumus ar savitumus, savybes ir net operacijas. [...] Medijos visada yra informacija ir materija, [...] medijos – kaip svyravimas ir komunikacija tarp informuotos materijos ir materializuotos informacijos“ (cit. iš Herzogenrath, 2015, p.5). Be to, medijos yra ir veikia vardan ko nors kito egzistavimo, tai ypač parodo jų prezentacinė funkcija (Herzogenrath, 2015, p.7) (prisiminkime kad ir šiame darbe pristatytą S. Krämer kenozinį medijos, kaip pasiaukojančio ir žūstančio pasiuntinio, įvaizdį).

Pasak kitų dviejų vokiečių medijų tyrėjų, Balkes ir Scholzo (2010), kolektyviniame straipsnyje nagrinėjančių medijos kaip formos sampratos galimybę, tai, kad pati medija kaip tokia, iš pirmo žvilgsnio, neturi išskirtinių, savitų ir pastebimų bruožų, kaip tik daro ją potencialiu savybių, *įrašų* nešėju ar talpintoju, kaip forma, kurią galima užpildyti turiniu. Tokiu atveju medija atrodo pasyvi. Medijos ir formos perskyrą aiškinęs Niklasas Luhmannas, pasak autorių, šalia šio įvardinto medijos kaip formos, laukiančios turinio, nematomumo, pasyvumo pabrėžia dar ir jos savinepakankamumą. Tai autoriai iliustruoja Fritzo Heiderio tekste „Daiktas ir medija“ akcentuojumu medijos tapimu svarbia tik jai susijungus su kuo nors svarbiu, nes pati savaime, kol yra tarsi ta tuščia neužpildyta forma, ji yra nesvarbi (Balke ir Scholz, 2010, p. 38). (Čia iškyla dilema, kaip visgi reiktų vertinti medijos svarbą: aptariamo požiūrio atveju pati viena medija yra niekas, o kitu požiūriu, traktuojančiu mediją kaip galimybės sąlygą ar tam tikrą *a priori*, medija yra būtina, reikalinga pirmiau nei koks nors (svarbus) turinys). Visgi darant dar ir formos bei medijos perskyrą, forma pasirodo kaip pirmesnis ir mediją grindžiantis veiksnys.

Balkes ir Scholzo minėtas Niklasas Luhmannas savo plėtojamoje medijų sampratoje pateikia iškalbingą formos ir medijos santykio, abipusės priklausomybės pavyzdį. Pasak Luhmanno pozicijos, kurią pristato straipsnio „Luhmannas ir medijos“ autoriai Paulsenas ir Tække (2010), mediją sudaro formos ir „tik dėl jų egzistuoja medijos, kaip tokios“ (p. 3). Pavyzdžiui, pėdos atspaudas smėlyje – „smėlis tampa medija tik dėl jame išpaustos formos, o pėdsakas, kaip forma, egzistuoja tik dėl smėlio, kaip medijos“ (Paulsen ir Tække, 2010, p. 3). Panašiai yra ir su kalba, kurios nebūtų, jei nebūtų žodžių ir atvirkščiai, be žodžių nebūtų kalbos (Paulsen ir Tække, 2010, p. 3). Balke ir Scholzas (2010, p. 41) šį abipusį medijos ir formos susietumą dar papildytų ir Aristotelio metafizikoje akcentuotu potencialybės ir aktualybės dualizmu, kurio narius atitinkamai galima susieti su medija ir forma ir taip geriau paaiškinti jų esmę.

Teksto „Medija kaip forma“ autoriai pasinaudoja Sybilles Krämer identifikuotu esminiu klausimu, pasak jos, grindžiančiu šių dienų medijų teoretikų tyrinėjimus – ar medijos tik perteikia, ar kuria prasmę? Čia pat autoriai pasiūlo atsakymą: reiktų šiuos du požiūrius sujungti į vieną, tuomet galima išvelgti ir teigti, jog „medija sukuria prasmę ją perduodama“ (Balke ir Scholz, 2010, p. 40). Be to, Balke ir Scholzas (2010) taip pat atsigręžia į materialųjį medijos aspektą – pasak jų, medijos formos negalima mąstyti atsietai nuo materialumo, nes materija yra formos pasirodymo sąlyga (p. 43). Pasak šių tyrėjų, Luhmanno teigimas, jog pati medija, tarsi kokia dvasia, gali būti matoma tik per jos apraiškas, konkrečias formas, kaip *produktus*, veda į spiritualistinę medijos suvokimą. Aišku, kaip teigia ir Luhmannas, jog medijos nėra tiesiog daiktai, tačiau ar tai iškart leidžia suponuoti, jog tuomet medijos yra tik grynios galimybės?

Autorių, kuriais remtasi gilinantis į medijos materialumą, kalbėjimas apie medijas gana personifikuojantis, nes apie medijas kalbama kaip apie *leidžiančias* iškilti, *nukreipiančias* žvilgsnį nuo savęs, *nukreipiančias* mūsų dėmesį tiesiai į pranešimą ir pan. Šiuose pasakymuose, šalia jau aptarto medijos savineutralizacijos principo, matyti ir tam tikras, daugiau ar mažiau taip pat paslėptas, medijos aktyvumas, veikimas, dinamiškumas – performatyvumas, geriausiai atsiskleidžiantis medijų praktikose ar medijų įvykiuose, apie kuriuos kalba D. Merschas (2013, 2014). Šis bei keletas kitų šiuolaikinių medijų filosofų patį medijos veikimą sieja su materialumu bei metafora. Metafora tampa materialaus medijos veikimo proceso mąstymo prototipu.

3. MEDIJOS PERFORMATYVUMAS

Nuo vienos populiariausių, dažniausiai plėtojamų ir tarsi steigiamosios medijų filosofijos, kaip tokios, frazės *medija yra pranešimas*, nurodančios į medijos generatyvumą, palaiapsniui buvo pereita prie medijos materialumo analizės. Pastarojo medijos aspekto pastebėjimas susijęs su pačios medijos sąvokos ištakomis Aristotelio darbuose. Nuo medijos buvimo pranešimu, perėjus prie medijos, kaip kažko materialiai apibrėžto, mąstymo, galiausiai prieinama prie naujausiuose medijų teoretikų darbuose plėtojamo medijos sampratos aspekto – performatyvumo. Prisiminus ne vieną kartą šiame darbe komentuoatą *medija yra pranešimas* ir atkreipus dėmesį į žodžio „pranešimas“ daugiareikšmiškumą lietuvių kalboje, apmąstyti medijos performatyvųjį aspektą paskatina ir galimybė žodį *pranešimas* suvokti kaip daiktavardį, įvardijantį ne žinutę, bet veiksmą – kažko pranešimą, kas nurodo į tam tikrą aktyvumą, praktiką.

Tomas Sodeika (2009 a), pristatydamas Marshallo McLuhano medijų filosofiją, primena, neaišku, kiek sąmoningą, kiek kuriozinę (atrodytų, tarsi korektūros klaida), situaciją, kuomet naujos McLuhano knygos pavadinimas skambėjo jau “The Medium is the Massage” („Medija yra masažas“). Sodeika, atsižvelgdamas į specifinį tos knygos pobūdį, tarsi silogizmu paversdamas pirmąją, jau netgi klišine tapusią, frazę apie mediją kaip pranešimą, ir naująją jos versiją, jas sugretinęs, išveda trečią teiginį – „the message is the massage“ (pranešimas yra masažas), tampantį vertinga metafora, padedančia apmąstyti pačią McLuhano medijų sampratą (2009 a, p. 147). Čia svarbu tai, jog „masažas neturi nieko bendra su kokio nors turinio perteikimu. Jo teikiama juslinė patirtis, kitaip nei vizualinė ar audityvinė patirtys, nesuteikia jokios „informacijos“, kuria būtų galima „domėtis“ ar kaip nors panaudoti. [...] masažas veikia tiesiogiai“ (Sodeika, 2009 a, p. 147). Tokiu būdu medijos, vizualiosios ar audialinės, tampa juslių, į kurias jos nukreiptos, masažu. Toks *masažas*, be „turinio“ ar „informacijos“, tampa netgi savitiksliai, o tai jau tarsi McLuhano teorijos apie narkotizuojantį medijų poveikį aidas. Tačiau visgi šiuo atveju daugiau dėmesio skiriant ne medijų, kaip žmogaus kūno tęsinių, pratęsiančių ar praplečiančių tam tikrus organus ar jusles (intensyviai *pratęsinėjant* save medijomis netgi prieinama situacija, alegoriškai įvardijama kaip saviamputacija), sampratai, įdomu svarstyti masažą kaip aktyvaus medijos ir pasyvaus žmogaus veikimų iliustraciją. Medija čia pasirodo tarsi koks veikiantysis subjektas, tik, klausimas, kiek medija veikia savarankiškai, kiek – lygiagrečiai su subjektu, o galbūt visgi jokio jos savarankiško veikimo nėra, ji pilnai pajungta subjektui (medijos kaip *tik* įrankio įsivaizdavimas)?

Performatyvumo sąvoka pirmiausia prigyja kalbos filosofijoje ir lingvistikoje, kurios tyrimai ne vienu aptartu atveju pasirodė buvę giminiški ar vertingi medijų tyrinėjimams. Į mokslinį diskursą šią sąvoką įvedė Johnas Austinas savo tekste apie performatyvius pasakymus (1975). Performatyvūs pasakymai – tai tokie pasakymai, kuriais įgalinamas koks nors veiksmas, arba kurie

prilygsta jais išreiškiamam veiksmui (ištariama frazė kartu yra ta fraze išreikšto veiksmo atlikimas), pavyzdžiui: *esate atleistas iš darbo, skelbiame šventės pradžią, atsiprašau, pažadu* ir panašūs. Šiais pasakymais ne tik kas nors apibrėžiama, nusakoma, bet jie turi ir tam tikrą poveikį ar rezultatą. Kad apie performatyvumą įprastai kalbama lingvistikoje bei taip pat mene, teigia ir Sybille Krämer, viename savo straipsnyje apie performanso ir performatyvumo jungties galimybę (2014). Abiejuose šiuose kontekstuose – lingvistikos ir meno – performatyvumas pirmiausiai pasirodo susijęs su ko nors padarymo matomu, pastebimu savybe. J. L. Austino į lingvistikos diskursą įvesta performatyvių pasakymų rūšis parodė kiek priešingą lingvistikoje dominavusiam reprezentacinio kalbos ir pasaulio santykio suvokimui (pagal kurį kalba ir pasaulis yra atskirti, kalbama *apie* pasaulį), aiškinimą, atkreipdamas dėmesį į tam tikrus pasakymus, kurie nėra paprastos deklamacijos, tačiau turi tam tikrą galią kartu ir įvykdyti tai, kas jais pasakoma, taigi mes kalbame ir veikiamo pasaulyje, o ne atskirai nuo jo. Be to, šie performatyvūs pasakymai ir vertinami kitaip nei deklaratyvūs arba konstatuojamieji – jei šie gali būti teisingi arba klaidingi, tai pirmieji gali pavykti arba nepavykti (Krämer, 2014, p. 227).

Čikagos medijų teorijos mokyklos internetiniame žodyne² performanso ir performatyvumo sąvokoms pateikiami tokie aiškinimai: performansas – 1) atlikimas, išpildymas, 2) pasirodymas (meninis); abiem atvejais – tam tikras veikimas. Taip pat anglišką žodį *performance* vartojamas kalbant, pavyzdžiui, apie techninį mašinos, ar kokio kito prietaiso, pajėgumą, galimybes (*high performance* – aukšto pajėgumo). Minėtame žodyne, šalia šių sąvokų paaiškinimo pateiktas trumpas jų vartojimo medijų teorijos bei kitų mokslų kontekste pristatymas. Čia atkreipiamas dėmesys, jog performanso sąvoką vartojant kalbant apie menus, svarbu neišleisti iš akių, jog atlikimas yra neatskiriamas nuo atlikėjo ar su juo sutampa. Muzika, teatras, kaip menai, nėra meninis aktas ir atlikimas, kol nėra atlikėjų (ir instrumentų). Taip pat pristatoma, kaip Juditha Butler performatyvumo bei performatyvių pasakymų konceptą pasitelkia feminizmo bei „socialinės lyties“ teorijoms plėtoti (pasak jos, lyties įvardijimas yra performatyvus, turi efektą, nes kartu tarsi pateikia ir tam tikrą instrukciją, kas „tinka vyrai“ / „tinka moteriai“, taigi kaip žmogus turi elgtis, atrodyti ir pan.). Panašių teorijų kontekste performatyvumas dar įvardijamas kaip apibrėžiantis, įgalinantis asmens savitumą – asmenį formuoja ir išreiškia jo veiksmai³. Minėti naujieji svarstymai yra galimai teisingi arba klaidingi, tačiau, nors šiame darbe nagrinėjamo objekto atžvilgiu ir yra šalutiniai, gerai iliustruoja bendras kultūros mokslų tendencijas, įvairiuose kontekstuose performatyvumo sąvoka pasirodo kaip galimybė anksčiau tirtus dalykus permąstyti naujai. Be to, populiariu ar madingu tapęs tam tikrų pokyčių moksluose, daugiau orientuojantis į kažkurią vieną sritį, reiškinį, aspektą, įvardijimas posūkiu, pritaikomas ir šiuo atveju: lygiai kaip apie lingvistinį ar

² <https://lucian.uchicago.edu/blogs/mediatheory/keywords/performanceperformativity/> [Žiūrėta 2017-05-22]

³ Ten pat.

medialinį posūkį, kalbama ir apie performatyvųjį posūkį (Dirksmeier, Peter; Helbrecht ir Ilse, 2008⁴).

Anot vienos šių dienų medijų tyrinėtojos Katerinos Krtilovos (2012), straipsnyje „Intermedialumas medijų filosofijoje“ („Intermediality in Media Philosophy“) nagrinėjančios intermedialumo sąvokos reikšmę ir teikiamą galimybę įvairiapusiškiau apžvelgti medijų fenomeną, intermedialumo sąvoka dažniausiai vartojama pabrėžiant ne tarpą (*in between*), trūkį, o (medijų) *inter*akciją, susidūrimą (Krtilova, 2012, p. 42). (Įdomu, jog *medium* ir taip įprastai reiškia „tarp“ arba „viduryje“, o tiek intermedialumo, tiek interakcijos sąvokų kamienus sudaro žodis *inter*, taip pat reiškiantis „tarp“). Be to, „medija ir medijos sąvoka nėra fiksuoti idealūs esiniai. Jos išskyla percepcijos, kūrimo ir refleksijos procesuose“ (Krtilova, 2012, p. 39), arba, kaip teigia ir autorės cituojamas Lorenzas Engellis, medijos visada yra *tampančios* ir besikeičiančios, taigi ne stabilios, o dinamiškos, į ką taip pat nurodo ir medijų interakcija intermedialumo atveju arba medijos ir pačios jos sąvokos mąstymo susietumas su tam tikromis praktikomis. Medijos sampratų bei jų aiškinamų medijos aspektų tyrimo kontekste performatyvumo sąvoka pasirodo ir Dietterio Merscho (2013, 2014), tekstuose, kuriuose taip pat apmąstomas ir jau plačiau aptartas medijos materialumas, o medijos veikimas siejamas su metaforos veikimu.

3.1. *Dia* ir *meta*: du skirtingi požiūriai į medijos veikimą

Dietteris Merschas (2014), šiame darbe jau ne kartą, aptariant medijas įvairiais aspektais, pasitelktame tekste apie graikiškuosius priešdėlius *meta* ir *dia*, kaip galimas dvi skirtingas teorines prieigas, taip pat kreipia dėmesį ir į medijos kaip praktikos sampratą. Apskritai autorius, šalia to, *kas* yra medija, pagal kokias savybes kas nors taip apibrėžiama, kartu kalba ir *kaip* yra ir veikia medija. Kaip ir daugelis kitų nagrinėtų autorių, šis filosofas taip pat tam tikrus elementus savo plėtojamo požiūrio teoriniam pagrindui perima ar pasiskolina iš lingvistikos plačiaja prasme. Mąstydamas apie kalbos medijos specifiką, Merschas remiasi L. Wittgensteino kalbos tyrinėjimų pavyzdžiu ir teigia, jog „kalba savo medialume atsiskleidžia tik per jos panaudojimą daugį, kuris gali būti analizuojamas performatyviai. Terpė *pasirodo per jos naudojimą*, nepasireikšdama pati *kaip* tokia: „Aš tik *apibūdinu* kalbą, o ne ką nors *aiškinu*“ (2014, p. 5). Šiuose teiginiuose kalbos pavyzdys išreiškia kai ką, kas tarsi sujungia jau aptartus vienus dažniausiai medijų teoretikų ar filosofų nagrinėjamus medijos aspektus – generatyvumą ir materialumą, ypač su pastaruju susijusius skaidrumo ir savineutralizacijos principus. Kai mes *naudojamės*, bandome kalbėti kalba, ji *suveikia* būtent pačios šios kalbėjimo praktikos metu, tokiu būdu gaunasi tam tikros abipusės determinacijos situacija. Merschas tai pristato garsios F. Nietzsches ištaros, jog rašomoji mašinėlė bendrininkauja mūsų mąstymo procesui, pasiūlyto požiūrio šviesoje.

⁴ Prieiga internete: <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/385/839> [Žiūrėta 2017-05-22]

Pasak Merscho (2013), Kittleris savo medijų materializmą plėtojo būtent dėl minėto Nietzsches teiginio įtakos: iš pasakymo, kad rašomoji mašinėlė ypatingu būdu dalyvauja mūsų mąstymo procese, tarsi bendradarbiauja, vienu metu veikia kartu, Kittleris išvedė savo teigtą deterministinę medijų (ypač techninių) viršenybę mąstymui. Toks bendrininkavimo, kolaboravimo, momento pasirodymas pateikia nuorodą į praktinį medialumo pobūdį, leidžiančių į medijas pažvelgti taip pat ir kaip į tam tikrą veiklą ir poveikį. Šiam tarpininkavimo ar bendradarbiavimo momentui Kittleris suteikia transcendentalinę reikšmę (Мерш, 2013, p. 206). Pavyzdžiui, angliškajame žodyje, reiškiančiame bendrininkavimą (*collaboration*), priešdėlis *co-* tokios Kittlerio medijos sampratos fone kaip tik ir būtų medijos viršenybės išraiška, nes, kai kalbama apie medijų vaidmenį, kalbama ne apie lygiavertį dalyvavimą, ne apie medijas kaip paprastą įrankį, ne apie mąstymo ir medijos kooperaciją. Kittleris mano radikaliau nei Nietzsche: egzistuoja vienpusė determinacija. Tiesa, pats jos apibrėžimas neaiškus. Viena vertus, ją galima mąstyti kaip būtinos arba galimybės sąlygos, to, be ko neapsieinama, prasme, ir ta sąlyga yra susijusi su technine struktūra. Kita vertus, ši, nelygiavertį santykį išreiškianti, determinacija gali atrodyti kaip istorinis a priori arba tiesiog tam tikras diskurso elementas, kuriuo įvardijamas tarpininkavimas, kaip bazinė kultūrinių praktikų struktūra. O pats medialumas, kaip šių praktikų pagrindas, „produktyvus pačia savo prigimtimi“ (Мерш, 2013, p. 207), nors šio produktyvumo specifika neapibrėžta, nenustatyta (bent jau aptariamame straipsnyje). Kita vertus, tai dar viena dilema, kuomet, keliant klausimą, patekta į tam tikrą uždarą ratą – vėlgi, pats šis apibrėžimo klausimas keliamas ir atsakymo ieškoma medijuotai – tokiu būdu, kurio ypatybes kaip tik ir siekiama nustatyti. Ir vis dėlto – apie medijas, medialumą, mediaciją bandoma kalbėti, ir pats šis kalbėjimas taip pat turi tam tikrų subtilybių.

Georgas Christophas Tholenas (2002) tekste, skirtame jo plėtojama medijų metaforologijai, aiškinasi, kaip medijų tyrimų istorijoje vartoti įvairūs medijos sąvokos atitikmenys, ar tam tikri medijos įvaizdžiai, siejasi su koncepto ir metaforos tarpusavio dialektika. Tholeno požiūriu, kalba, atitinkamai parinktos sąvokos turi įtakos paties jomis įvardijamo fenomeno suvokimui. Juk apie medijos medialumą mąstoma kalba, pasitelkiant tam tikras sąvokas. Kalbėjimas apie medijas vienaip ar kitaip yra kažkiek metaforiškas (medijos kaip kūno pratęsimo, terpės, bei su jais siejami skaidrumo, instrumentiškumo ir kiti įvaizdžiai). Tokiame kalbėjime apie medijas Tholenas išvelgia daug platesnės tendencijos atgarsius – būtent, vieną pamatinių mokslui ir kultūrai, metaforos ir koncepto priešstatą, paremtą skirtumu tarp autentiškos ir neautentiškos reikšmės (2002, p. 667). Taip pat, kalbant apie medijas neretai operuojama tam tikra kalbine *formule* – kuomet kas nors įvardijama, palyginus tai su kuo nors panašaus, *taip kaip* (angl. *as if*). Kaip atkreipia dėmesį Tholenas, ypač su medijų skaitmenizacija tokių metaforiškų „taip kaip“, arba „tarsi“, tipo apibrėžimų ėmė sparčiai daugėti. Labai daug, netgi aukštesnio lygmens metaforų – metametaforų –

vartojama kalbant apie kompiuterį, ir jo atveju be tokio metaforiško kalbėjimo išsiversti būtų sunku (Tholen, 2002, p. 669).

Tholeno medijų metaforologiją Dietteris Merschas (2013) vertina kaip mėginimą sujungti galimą trejopą prieigą prie medijų. Viena vertus, Tholenas kaip į tam tikrą istoriškai susiformavusią metaforą žvelgia jau į Aristotelio į filosofijos diskursą įvestą „kažko tarpinio“ ar „esančio tarp“ sąvoką, kaip jau išsiaiškinta, medijos sąvokos pirmtaką. Antra operacija – metafizinio skirtumo tarp „supratimo“ ir „metaforos“, „savos“ ir „nesavos“ šnekos dekonstrukcija, kaip tai vadina Heideggeris ir Derrida. Trečia – paties medialumo metaforizacija, atsigręžus į pačią žodžio „metafora“, gr. *meta-pherein*, literatūrinę reikšmę, reiškiančią per-nešimą, per-vedimą į kitą sferą. Ši metaforos kaip pernešimo samprata, galima sakyti, taipogi savotiška metafora, kaip tik ir buvo tapusi ne vieno medijų filosofo mąstymo ramsčiu, aiškinantis medijų specifiką (tai galima atpažinti šiame darbe jau pristatytose Benjamino, McLuhano, Krämer medijų sampratose) (Mersch, 2013, pp. 211-212).

Taigi kalbėjimui apie medijas, pasak Tholeno (2002), iš metaforos sampratos pasiskolintas pernešimo įvaizdis. Dietteris Merschas žengia toliau ir, dėmesį sukcentruodamas į pačios sąvokos „metafora“ etimologiją, išvelgia vertingų galimybių naujai apmąstyti medijos specifiką. Kaip minėta poskyrio pradžioje, Merschas savo straipsnyje atskleidžia graikų kalbos priešdėlių *meta* ir *dia* specifikos sąsajas su medijos veikimo sampratomis. Merscho darbe iškyla materialaus medijos pobūdžio bei tam tikro metaforiško, perkeliančio, jos veikimo bei performatyvumo klausimas. Graikiškasis priešdėlis *meta* (lotyniškas atitikmuo – *trans*) nurodo ar nusako tai, kas yra kitoje pusėje. Metafora veikia tarsi šuolis, perkėlimas (kitų savybių), pernešimas. *Dia* (lotyniškas atitikmuo – *per*) – daugiau į horizontalų judėjimą nurodantis priešdėlis, jo atveju pabrėžiamas perėjimo materialumo momentas – kas nors kuo nors nauju paverčiamas *per* kažką. (Lotyniškų žodžių *transformare* ir *performare* priešstata – perkeitimas ir pri-statymas). Pasak Merscho (2013), žingsnis nuo *meta* prie *dia* veda prie performatyvaus medialumo suvokimo. Medija negali būti mąstoma atsietai nuo medijavimo (Mersch, 2013, pp. 212-213). Taigi pasirodo ir medijos kaip terpės ir per-nešėjo sampratų skirtumas, tam tikra pasyvumo ir aktyvumo perskyra. (Galima prisiminti poskyryje apie skaidrumo reikalavimą medijai, kaip terpei, paminėtą anglų kalbos žodį, kuriuo įvardijamas skaidrumas – *transparency*. Lotynų kalboje būdvardis „skaidrus“ išsakomas keletu žodžių: *perspicuus* (permatomas), *perlucidus* (peršviečiamas), taip pat *translucidus*. Pagal Merscho praskleistą skirtumą tarp graikiškųjų *meta* ir *dia*, lotyniškų šių priešdėlių atitikmenų vartojimo žodžių daryboje ir atitinkamų jais perteikiamų reikšmių analizė galbūt taip pat galėtų suteikti vertingų nuorodų toliau gilinantį į medijos, kaip tam tikros materialios terpės, savybes).

Merschas (2013, 2014) minėtų graikų kalboje vartojamų priešdėlių tyrime išvelgia apskritai tokį dalyką, kaip jau pačioje kalboje galima pastebėti užfiksuotą tam tikrą bazinę mediacijos struktūrą. Priešdėliais veiksmažodžiuose ar daiktavardžiuose nusakomi, apibrėžiami daiktų ar veiksmų santykiai, ryšiai, ypač tais atvejais, kai įvyksta tam tikras lygmens pokytis. Priešdėliai, taip pat ir prielinksniai, pasak Merscho, mums byloja apie santykius, ryšius, įgalina daiktavardžių topologinius santykius vienas su kitu. Prielinksnių teoriją galima išivaizduoti kaip bendrą tokių santykių topologiją: prielinksniai ant, po, tarp, per ir t.t., reiškia erdvinę arba laikinę daiktų padėtį. Daugelyje šių kalbinių formų išlieka „ribos perėjimo“ reikšmės momentas, kaip ir žodyje *metapherein* (Мерш, 2013, pp. 212-213). Minėtos žodžio dalelės, nurodančios į ribos perėjimą, viename žodyje tarsi sujungia nesuderinamus dalykus. Perkėlimo, perėjimo, kaip šuolio, vietą čia kaip tik užima medialumas. Taip suvokiamo medialumo įvaizdį galima atpažinti paties „perkėlimo“ iš vienos vietos į kitą metaforoje, susijusioje su perkėlimo į mirusiųjų salas vaizdiniu. Anot Merscho (2013), „tą patį galima pasakyti ir apie kitas kompozicijas: metaballon – nukrypimas, perstatymas ar sugražinimas, metamelos – pojūčio ar tono pakeitimas, metastasis – išskyrimas į savarankišką vienetą arba persikėlimas į naują vietą“ (p. 213).

Nurodytais atvejais iškyla problema, kad tai, kas atskirta, turi būti sujungta. Kaip pastebi Merschas (2013), jei medialumą aiškinamės remdamiesi *metapherein* proceso reikšme, nurodančia į šuolį, tuomet lieka šiek tiek neaišku, iš kur ir kaip tas šuolis įvyksta, kaip jis įmanomas, kokioje terpėje po šuolio atsiduriama. Pasak filosofo, medialumas, kaip „meta“, sukeliama neapibrėžto šuolio ir šią situaciją galima paaiškinti susiejus ją su graikišku pasakymu, reiškiančiu perėjimą į kitą gentį – „metabasis eis allo genos“, po kurio pati analizė atrodo neprieinama (Мерш, 2013, p. 213). Todėl Merschas siūlo medialumo ar medijos veikimo analizei pasirinkti kitą prielinksnių, jo žodžiais tariant: labiau horizontalų, o ne vertikalų, bei nurodantį ne į šuolį, o į paprastesnį, plokštuminį judėjimą, „tai mus priveda prie minties apie perėjimų materialumą, apie kieno nors pavertimo į ką nors, per dar kažką kitą, praktikas“ (2013, p. 213). Anot filosofo, norint kitaip pažvelgti į medijos veikimo ypatingumą, reiktų pasirinkti ir išsamiau panagrinėti graikiškąjį priešdėlį *dia*, taip pat jo atitikmenį lotynų kalboje – priešdėlį *per*. Graikų kalboje *dia* reiškia „per (ką)“ ir aptinkamas tokiuose žodžiuose, kaip, pavyzdžiui: „dihairesis – padalijimas, ribų atskyrimas, diathesis – padėtis, pasiskirstymas, diabasis – tiltas, perėjimas“ (Мерш, 2013, p. 214). Lotyniškasis *per*, sutinkamas, pavyzdžiui, žodyje „*performare*, arba „perlokucija“, kuri kalbinių aktų teorijoje nurodo į ekstralingvistinius efektus“ (Мерш, 2013, p. 213), (*ekstralingvistinis* reiškia *nekalbinis*, priklausantis realiai tikrovei, sąlygojantis pačią kalbą, taigi ne prasminio, o materialiojo lygmens elementas). Kiti lotyniški žodžiai, kaip *per-sona* – pasireiškiantis *per-garsą*, *per-spektyva* – žvilgsnis *per-kažką*, taip pat nurodo į kažką, *per* ką vienas ar kitas veiksmas, reiškinys, tampa įmanomas būti tokiu, koks yra. Pavyzdžiui, perspektyvos atveju, *per* šiame žodyje galima suvokti ne kaip nurodantį

į skaidrios terpės reikiamybę, bet nurodantį apskritai į tam tikrą regėjimą konstituojančią struktūrą. Kaip teigia Merschas, nors minėtose formose yra tam tikrų prieštaravimų, „jie įveikiami ne šuolio keliu, o „per-dirbimu“, pasinaudojus poiesis“ (2013, p. 214).

Palyginus *meta* ir *dia*, žvelgiant į medijų veikimą kaip tam tikrą šuolį ir kaip tam tikras materialiai įtarpintas praktikas, matyti, kad jei pirmuoju atveju kalbama apie, neaišku iš kur, kylantį pernešimą, tai antruoju atveju pastebima perkeitimo priežastis, tam tikras materialus pagrindas. Medijų veikime galima išvelgti abiejų šių priešdėlių teikiamus medialumo įvaizdžius. Medija remiasi „performatyviomis praktikomis“ (Мерш, 2013, p. 215). Užsiėmus tam tikra teorine kūryba, mąstant kartu *meta* ir *dia*, *metabasis*, reiškiantis „perėjimą į kitą tvarką, sistemą“, galėtų būti papildomas, arba iškeičiamas, į *diabasis*, kuris, nors taip pat reiškia tam tikrą perėjimą, išsipildo materialiam pasaulyje, nurodo į to perėjimo pagrindą: „tas pats veikia ir *transformare* ir *performare* opozicijoje: pirmu atveju gauname absoliučiai naują vaizdą, antru – mes kažką iškeliamo į sceną, įterpiame to pasaulio priemonėmis ir jų veiklomis. Tokiu būdu, antro proceso rezultatas yra ne transformacija, o „pri-statymas““ (Мерш, 2013, p. 215).

Merscho svarstymus apie priešdėlius *meta* ir *dia*, pagal kuriuos jis apmąsto medijos veikimo pobūdį, galima apibendrinti taip: *meta* – daugiau vertikali operacija, šuolis, o *dia* – horizontali operacija, poslinkis. Filosofo teigimu, kaip jau pažymėta anksčiau, žingsnis nuo *meta* prie *dia* veda prie performatyvaus medialumo suvokimo. Kartu pereinama nuo „transcendentalumo ir sudedamųjų elementų problemos prie gamybos, kūrimo, kaip kuriančių praktikų ir jų rezultatų klausimo“ (Мерш, 2013, p. 217). Anot Merscho, nors ir negalima visiškai atsisakyti transcendentalumo, aprioriškumo medijai priskyrimo ar nepripažinti jos konstituojančios galios, visgi nereiktų akiai teigti, jog kokia nors reikšmė egzistuoja tik dėl medijų, nes tokiu atveju mes per daug apverstume mąstymo ir medijos santykį medijų naudai. Nors kalba iš tiesų įvardijama kaip *kalbanti mumis*, kaip konstituojanči mūsų mąstymą, tačiau, pavyzdžiui, Nietzsche's rašomoji mašinėlė, apie kurios determinuojančią įtaką mąstymui buvo kalbama, kaip minčių raiškos priemonė yra antrinė (šios medijos turinys yra kita medija, kalba) (Мерш, 2013, p. 217). Medialumas priklauso tiek nuo materialumo, tiek nuo praktikų, „medijos ne būna, jos yra tapsme“ ir „mediatizuoja ne aparatas, kad per-šoktų skirtumų bedugnę, o nepertraukiamas konkrečių praktikų at-likimas, kurios keičiasi ir tampa kažkuo visiškai kitu“, „praktikos parodo efektus, kurie leidžia kažkam pasirodyti kažko kito forma“ (Мерш, 2013, p. 217). Galiausiai Merschas savo atliktą priešdėlių analizę reziumuoja taip: medijas reiktų mąstyti ne siaurai remiantis sąvokomis „tarp“, „meta“ ar „transcendencija“, o suvokti kaip mūsų supratimą ir pažinimą įgalinančias ar lydinčias praktikas, juk nei mes mąstome vien tik dvasia, nei medijos pačios vienos mus mąsto, mes su jomis *susitinkame* ir pasaulį pažįstame per medijų praktikas, kuriomis jis „apdorojamas“ (2013, p. 218).

3.2. Metafora kaip materialus mediacijos procesas

Materialiojo ir performatyviojo posūkių fone susiformavo ir, vadinamasis, naujasis materializmas. Materializmas filosofijoje apskritai priešinamas transcendentalizmui. Naujuoju materializmu jo atstovai siekia įveikti, peržengti šį ir kitus dualizmus (kas radikaliu šios srovės atveju išauga netgi į prigimtinus skirtumus norinčią panaikinti, jau minėtą „socialinės lyties“ ideologiją⁵). Tačiau naujasis materializmas įsiveržia ir į medijų teoriją. Štai medijų materialumą tyrinėjantis Niallas Flynnas straipsnyje „Performatyvumas ir metafora naujojoje materialistinėje medijų teorijoje“ (2016), formuluoja šios naujos mąstymo krypties požiūrį į medijos sampratą. Naujojoje materialistinėje medijų teorijoje atskaitos tašku tampa medijos kaip proceso, o ne stabilių medijų objektų, samprata. Ypatingu metodiniu įrankiu čia tampa metaforos sąvoka, kuri retorikoje reiškia prasmių perkėlimą, tačiau šiame kontekste jos pavyzdžiu galima mąstyti materialų mediacijos procesą (Flynn, 2016, p. 1). Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne metafora apibrėžiama kaip „žodis ar posakis, kuris, remiantis gretinamų reiškinių analogija, panašumu, dėl vaizdingumo vartojamas perkeltine prasme. Metaforos arba pabrėžia tuos panašius daiktų ar reiškinių bruožus, į kuriuos rašytojas nori atkreipti mūsų dėmesį, arba, priešingai, išryškina jų skirtumus“⁶, taip pat metafora dar vadinama paslėptu palyginimu.

Kaip teigia Flynnas (2016), medijų aiškinimas ilgą laiką buvo siejamas su kalbos kaip pasaulio reprezentavimo procesu, kuomet, atlikus tam tikrą redukciją, sukuriamas pasaulio vaizdas ir pasaulis tokiu būdu reprodukuojamas (p. 2). Reprerentacionistinės teorijos neretai kritikuojamos pabrėžiant tai, kad objektai ir jų reprezentacijos, materija ir reikšmės yra sumišusios, negalimos mąstyti lygiagrečiai ir atskirai viena nuo kitos, kitaip tariant, reprezentacijoje susiduriama su kintamos interpretacijos problema. Naujoji materialistinė mintis reprezentaciją siūlo pakeisti performatyviais požiūriais. Ši mąstymo srovė kvestionuoja kalbos ir metaforos galimybes adekvačiai išreikšti tikrovę (Flynn, 2016, p. 3). Flynnas naudoja Barad suformuluotą performatyvumo apibrėžimą: „*Performatyvus* diskursyvių praktikų suvokimas išmėgina reprerentacionalistinį tikėjimą žodžių galia reprerentuoti jau egzistuojančius dalykus. Priešingai nei reprerentacionalizmas, kuris pastato mus virš ar už pasaulio, kurį mes tariamai reflektuojame, performatyvus aiškinimas laikosi mąstymo, stebėjimo ir teorizavimo supratimo praktikų kaip susietumo su pasauliu, kurio dalis jos yra ir kuriame mes gyvename“ (2016, p. 3).

Apskritai, anot Flynno, „performatyvumas įtraukia greičiau praktinę, nei lingvistinę, dalykų patirtį. Jis išbando reprezentaciją uždarydamas užtvaramą tarp pasaulio ir mūsų teorinių reprezentacijų“ (2016, p. 3). Vėl sugrįžtame prie kalbos ir lingvistikos, kaip vieno iš mąstymo apie medijos specifiką atspirties taškų. Atsižvelgiant į naujosios materialistinės medijų teorijos išsakomą

⁵ <https://lucian.uchicago.edu/blogs/mediatheory/keywords/performanceperformativity/> [Žiūrėta 2017-05-22]

⁶ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internete: <http://www.lkz.lt/startas.htm>. [Žiūrėta 2017-05-22]

kritiką reprezentacionalizmui, bei jos pabrėžiamą materijos ir reikšmės susietumą, materialumas tampa žemiausio laipsnio bendru medijų vardikliu. Taip kartu pereinama nuo medijų kaip stabilių, diskrečių objektų suvokimo, prie medijų kaip laike vykstančių ir laikinų mediacijos procesų, atsižvelgiant į šio proceso materialųjį pobūdį (Flynn, 2016, p. 3). Taigi tokiu požiūriu į mediaciją mėginama apjungti reikšmės ir materijos, ženklo ir jo reprezentuojamo realybės objekto perskyras.

Jei reprezentacionalistiniame modelyje medijos vaidmuo būtų kaip paprastos komunikacijos priemonės, paprasto mainų taško tarp dviejų komunikacijos dalyvių, kur medija, kaip tarpininkas, turi mažai reikšmės, tai naujojoje materialistinėje medijų sampratoje, fokusuojančioje žvilgsnį į materialiuosius komunikacijos aspektus, medija tampa konstituojančiu elementu (Flynn, 2016, p. 3). Čia svarbiau ne komunikacijos proceso nariai, siuntėjas ir gavėjas, bet pats perdavėjas kaip toks, tarpininkas, ir perdavimo procesas. Pabrėžiama, jog medija „sąveikauja su kitomis mediacijomis ir kitais dalykais pasaulyje“ (Flynn, 2016, p. 3). Negana to, pasak Kember ir Zylinskos, kurių svarstymais remiasi Flynnas, „mediacija nėra tapati technologijai: ji apima žmonių ir mašinų, technologijų ir vartotojų susipynimą. Ji yra procesas, kurio dalimi mes esame ir negalime savęs iš jo ištraukti“, ir apskritai „mūsų medijų supratimas vyksta su ir per medijas“ (2016, pp. 3-4). Šie teiginiai dar kartą primena konstituojantį medijos vaidmenį, jos aprioriškumą bei medialumo analizės problemiškumą dėl betarpiškumo medijos atžvilgiu (ne)galimybės – apie medijas negalime mąstyti ir kalbėti nemedijuotai.

Grįžtant prie medijų kaip praktikų klausimo, reiktų neišleisti iš akių, jog, Flynno teigimu, net ir praktikas galima mąstyti kaip taip pat kažkiek materialias: „Materialumas nėra vien daiktai, kuriuos galime paliesti ar judinti. Praktikos, netgi simbolinės, taip pat turi materialių elementų“ (2016, p. 4). Kitaip tariant, kaip materialius galime mąstyti ne tik objektus, bet ir veiksmus. Performatyvumas, apjungiantis tiek materialius objektus, tiek materialias praktikas, gilinantis į reprezentacijos prielaidas ontologijoje ir epistemologijoje, yra kaip alternatyva reprezentacionalistiniam modeliui, kuriame skiriami galimi reprezentuoti diskretūs pasaulio objektai, ir kurie yra atskirti nuo jų reprezentacijų, nes teigiama, jog jie turi atskirą būtį (Flynn, 2016, p. 5).

Dėmesio nukreipimas į performatyvumą tarsi liudija siekį atsisakyti reprezentacinio aiškinimo. Tačiau vėliau autorius visgi siūlo abu šiuos požiūrius svarstyti kartu, nes nėra lengva, gal net neįmanoma, vieną nuo kito aiškiai atskirti. Reprezentatyvumo esmė yra paremta išskirtinių objektui būdingų savybių išvėlgimu kitų objektų atžvilgiu. Pasak Flynno nagrinėjamo Barad požiūrio, „reprezentacija mus atitolina nuo elementų natūraliame pasaulyje“ (2016, p. 5), nors, kita vertus, čia pat pripažįstama, kad būtent dėl šio nutolinimo apskritai tapo įmanomos mokslinės žinios. „Reprezentaciją taip pat sudaro ir performatyvūs elementai“, be to, „reprezentacija taip pat

vyksta per materialias praktikas“, „potencialiai, materija egzistuoja dviejuose būviuose tuo pat metu. Materija yra esmiškai performatyvi ir informatyvi, niekada – inertiška ir stabili. Priešingai, informacija ir reprezentacija įgyja „reikšmingą“ performatyvumą, kadangi jos negali būti atskirtos nuo to, ką jos išreiškia“ (Flynn, 2016, p. 6). Iš to seka autoriaus siūlymas, kaip alternatyvą minėtam norui atsisakyti reprezentacinio požiūrio, pasitelkti metaforinius aptartų požiūrių aspektus, kadangi būtent metaforą galima mąstyti kaip materijos ir reikšmės sampyną.

Flynno (2016) teigimu, apskritai „metafora yra raktinė tema dvidešimtojo amžiaus filosofijoje, abiejose – analitinėje ir kontinentinėje tradicijose“ (p. 7). Svarbi klausimo apie metaforą sudedamoji dalis yra jos statusas kalbos ir mąstymo atžvilgiu – ar ji priklauso vien kalbos sričiai, ar yra esmiškai susijusi su sąmone? Flynnas atitinkamai klausia, „ar galime palyginti metaforą ir sisteminę logiką? Koks yra santykis tarp metaforinės kalbos ir pasaulio? Ar metafora turi pabaigą?“ (2016, p. 7). Pagal autoriaus pateikiamą apibrėžimą, „metafora priskiria kažkokiam daiktui ar veiksmui X savybę Y, kurios jis tiesiogine prasme tame kontekste neturi. Reaguodamas į šią anomaliją, klausytojas ar skaitytojas daro išvadą, jog omenyje turėta, kad X yra Z, kur Z yra tam tikra Y, X, arba jų abiejų sąveikos siūloma savybė, kuri gali būti tiesiogiai teisinga X tam tikrame kontekste“ (Flynn, 2016, p. 8). Minėta metaforos samprata remiasi lingvistiniu reprezentacijos modeliu. Kaip pabrėžia Flynnas, primityvu būtų metaforą sulyginti su analogija, nes, pasak Jacqueso Derrida, metafora visgi yra esmiška mąstymui: „Metafora niekada nebuvo tik analoginis reikšmės perdavimas vaizduotės reprezentacijai: ji yra reikalinga žmogaus santykio su pasauliu dalis; naujos metaforos kuria naujas realybes“ (2016, p. 8). Naujojoje materialistinėje teorijoje, kurią pristato nagrinėjamas autorius, ypatingas dėmesys kreipiamas metaforos sąryšiui su materija ir reikšme – pasak šios teorijos, šie sluoksniai yra tarpusavyje persipynę. „Jeigu tradicinis metaforos apibrėžimas yra, kad ji suteikia supratimą *apie* kažką – per antrinę ir medijuotą patirtį, naujoji materialistinė metaforos perspektyva yra tokia, kad ji suteikia pirminę patirtį *per* kažką. Ši patirtis yra medijuota, bet mes suprantame mediacijos procesą kaip performatyvų suvaidinimą dalykų, su kuriais ji susipynusi“ (Flynn, 2016, p. 8). Autorius pamini Iano Bogosto požiūrį, jog metaforizmą apskritai būtų galima mąstyti kaip pagrindinį metodą, kuriuo pažįstame pasaulį. Tačiau tokio požiūrio neužtenka, svarbu neišleisti iš akių, jog pasaulis nėra galimas visumiškai aiškiai apibrėžti, suprasti, tai ypač atsiskleidžia gilinantis į medijų fenomeną – jos nėra galimos aiškiai atskirti, tarsi sudėstyti į lentynėles.

Medijos, jų praktikos, yra sudėtinga sampyna, todėl Flynnas siūlo perkelti medijų teorijos žvilgsnį nuo žmogaus mąstymo objekto, prie pasaulio proceso, tai taip pat leistų geriau išimąstyti į mediaciją kaip tokią. Be to, kaip konstatuoja autorius, „Medijos nėra tik kultūriniai, dirbtiniai objektai, kokiais mes tariame juos esant. Jos yra tarp kūnų ir daiktų ir yra priemonės, per kurias mes

tuos daiktus patiriame“ (2016, p. 10). Nors traktuoti mediją kaip tik priemonę būtų kiek paviršutiniška, tačiau, svarstant medijų kaip praktikų įvaizdį, jų sujungiantis buvimas tarp, neleidžia medijos suvokti kaip statiško objekto, o, pabrėžiant medijos reikalingumą praktikoms, ji atrodo kaip jas įgalinantis įrankis ar priemonė. Apibendrinamas savo straipsnyje pristatytą teoriją, kaip jos esmę geriausiai išreiškiantį teiginį Flynnas formuluoja, jog ši teorija siūlo žvelgti, kaip mediacijos procesai formuoja, kuria pasaulį. Taigi mediacija čia vėlgi pasirodo ne kaip koks nors šalutinis, bet kaip esminis procesas.

Straipsnyje apie materialumą ir performatyvumą medijų teorijoje (“Media Matter: Materiality and Performativity in Media Theory”, 2015), Katerina Krtilova teigia, jog apskritai „medijų studijos yra [...] neįmanoma disciplina“ (p. 29). Medijų studijų, medijų teorijos ar medijų filosofijos disciplinų problemiškas prasideda nuo medijos sąvokos miglotumo, nes medija vadinami patys įvairiausi objektai, tai daroma remiantis gana įvairiais kriterijais – medijomis įvardijamos ir tam tikros technikos, praktikos, net simbolinės sistemos ir pan. Taigi medijų teorijai ir filosofijai tenka uždavinys ne tik klausti, kas yra medija, arba, ką galima vadinti medija, bet tirti pačią medijos sąvoką apskritai. Sąvokos išgryninimas svarbus dėl to, nes, suteikus ar suradus naują jos prasmę, pasikeistų, galbūt pasipildytų, medija vadinamų objektų laukas, todėl medijų filosofija ir turi mąstyti apie mediją kaip daiktą ir sąvoką tuo pat metu. Objektų, kuriuos galima įvardinti medijomis, įprastai ieškoma materialių objektų sferoje, kadangi net tokie idealiais, t.y. mintiniais, procesais laikomi žinojimas, mokslas ir pan. yra glaudžiai susiję su materialiomis praktikomis, jiems, jų raiškai, reikalinga tam tikra materialinė terpė (Krtilova, 2015, p. 29).

Medijų filosofijos terminą, pasak Krtilovos (2015), pirmą kartą paminėjo Rudolfas Fietzas, 1992-ųjų monografijoje apie F. Nietzsches rašto, muzikos, kalbos sąvokas, ir tai jis padarė kalbėjimo apie materialios formos reikiamybės turiniams fone (p. 32). Pačią materiją Krtilova (2015) siūlo mąstyti panašiai, kaip Dietteris Merschas – materiją apibrėžti galima nebent negatyviai, atsiejant ją nuo kalbos, simbolių, reikšmių, nes materija, nors ir yra susipynusi su išvardintais dalykais, yra jiems priešinga, todėl negali būti išreikšta kaip nors simboliškai (p. 36). Tuo tarpu medijos, remiantis Merscho požiūriu, užima kaip tik tarpinę poziciją, veikia tarp šių dviejų polių – simbolinės sferos ir materijos, „*physis* ir *psyche*, kūno ir proto, daikto ir sąvokos“ (Krtilova, 2015, p. 38). Dėl tokios medijų užimamos padėties, kaip teigia Lorenzas Engellis ir Josephas Voglas, „Medijų nėra“, nes tai, kas tiesiog yra tarp, viduryje, šiuo atveju net nėra kažkas (cit. iš Krtilova, 2015, p. 38). Visos šios pastebėtos ypatybės veda prie performatyvios medijos sampratos, ką nurodo ir Dietterio Merscho siūlomas perėjimas nuo „meta“ prie „dia“, kaip medijos veikimo reprezentacijų. („Dia“ lotyniškasis atitikmuo „per“ kaip tik įeina į žodžio *performatyvus* kamieną). „Dia“ medialumas leidžia sujungti kultūrinių praktikų ir technikų studiją – kaip *materialios*

praktikos jungia simbolius ir materiją – su „vidurine“ refleksija, kuri pereina „per“ simboliška/materialu opoziciją“ (Krtilova, 2015, p. 38). Medija, esanti tarp ir veikianti simboliška/materialu dichotomijos viduryje, atsiskleidžia kaip praktika.

Visus tris šiame darbe aptartus medijos sampratos aspektus tarsi apjungia bei metaforišką kalbėjimą apie medijas gerai iliustruoja Lorenzo Engellio medijų kaip ontogenetinių mašinų metafora. Šis medijų filosofas pirmiausia taip apibrėžia medijų filosofijos tyrimų rezultata, ką ši disciplina išvelgia medijos fenomene: „Pagal medijų filosofiją, medijos nėra tai, kuo tikiesi jas esant. Pirmiausia jos beveik neturi nieko bendro su informacija, arba perdavimu, arba komunikacija, arba saugojimu. Jos neprodukuoja reikšmės ar neskirsto reikšmių kaip tokių. O jei taip ir daro, tai šitai tėra šalutinis efektas ar antrinė funkcija“ (Engell, 2011, p. 10). Toks teiginys, iš pirmo žvilgsnio, oponuoja Friedricho Kittlerio plėtotai medijų, kaip įrašančių, saugojančių ir perduodančių, teorijai⁷. Tačiau Engellio teiginys minėtos teorijos medijai priskiriamas funkcijas nukelia į antrą planą ir didžiausią dėmesį siūlo atkreipti į medijos sąrangą: „Pirmiausia medijos yra sudėtiniai materialių objektų, operacijų ir valdymų, daugiausiai techninių aparatų ir gestų, bet ne išimtinai, rinkiniai“ (2011, p. 10). Filosofo požiūryje galima išvelgti Niallo Flynno išvalgų atgarsius, nes jis taip pat pabrėžia ne tik pačių medijų materialų matmenį, bet ir procesų ar praktikų materialumą bei priklausomybę nuo medijų: „ne vien medijos save grindžia ar susideda iš fizinės ar biologinės materijos operacijose ir veiksmuose. [...] bet kuri fizinė praktika, bet kuris ryšys su objektais ir bet kuris daiktų kūrimas ir gaminimas yra priklausomas nuo tarpininkavimo procesų, tokių kaip nurodymas, transformacija, arba transliacija“ (Engell, 2011, p. 10). Šioje priklausomybėje medijos veikia kaip operatoriai, „per kuriuos visų pirma kuriamas mus supantis materialus pasaulis“ (Engell, 2011, p. 10), štai kodėl medijos yra ontogenetinės mašinos. Tokiam požiūriui medijos nėra paprasti įrankiai ar priemonės, jos yra ypatingi „veikiantys dalykai, kurie kuria, renka ir reprodukuoja dalykus, įskaitant pačius save. Ir tai, kas medijose yra labiausiai stebintina, ir tai, kas skiria jas nuo paprastų įrankių, yra tai, kad jos pačios žino apie visa tai. Tai yra tai, kas mediją daro medija, o ne tik techniniu prietaisu“ (Engell, 2011, p. 10). Prisiminus D. Merscho formuluotę, jog medija randasi tapsme, aiškesniu tampa ir Engellio pasakymas apie medijų žinojimą apie tai, jog jos tiek kažką pristato, perneša, kuria, transformuoja, tiek, tais veiksmis, keičia pačios save.

⁷ Kittler, Friedrich. The History of Communication Media. Prieiga internete: <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=45> [Žiūrėta 2017-05-22]

IŠVADOS

1. Marshallo McLuhano teiginys *medija yra pranešimas* išreiškia medijos generatyvumo savybę: medija nėra tik pasyvus ar neutralus įrankis, ji daro įtaką jos perteikiamam pranešimui, jį formuoja, todėl radikaliai teigiama, jog pati medija yra pranešimas. Friedricho Kittlerio medijų teorijoje medijos pasirodo kaip tam tikras *a priori*, galimybės sąlyga, kantiškosios transcendentalinės galimybės sąlygos prasme. Kittleris ypač akcentuoja techniškąjį medijų matmenį, o medijos viršenybės mąstymui ir kultūrinėms praktikoms teigimas, kaip ir McLuhano teorijos atveju, virsta technologiniu determinizmu. Technologinio determinizmo esmę galima nusakyti teiginiu „nėra nieko anapus medijų“. Šios teorinės pozicijos oponentai (Sybille Krämer, Dieter Mersch), teigia, jog visada yra kas nors už medijų, nes medijoms reikia turinių.

2. Sybille Krämer siūlo medijos kaip tarpininko sampratą, kuria kritikuoja technologinį ir pačių medijų determinizmą. Medija tarpininkauja tarp mediacijos proceso narių, tarp kurių, ar kurių viduryje (*medium, middle*) ji yra. Nors medija, dėl savo generatyvumo, ir formuoja turinius, visgi ji juos perteikia, *perneša*. Šia prasme medijos esmę galima mąstyti siejant ją su pranešėjo ar pasiuntinio įvaizdžiu. Mūsų mąstymas, gyvenimas yra priklausomi nuo šio medijų tarpininkavimo, medialumas yra jų pamatas. Tačiau dėl tam tikro medijos polinkio slėptis, likti nematoma (nematomumas yra medijos veikimo atributas), bei mūsų panirimo medijose, mediją, medialumą ir mediaciją sunku mąstyti, negalime jų stebėti betarpiškai, nemedijuotai. Viena vertus, medijai reikia medijuojamo turinio, kita vertus, joks turinys nepasireikštų be medijos.

3. Medijos sąvokos ištakos išvelgiamos Aristotelio „Poetikoje“, kur medija yra vienas iš mimezės aspektų, bei veikale „Apie jusles“, kur pateikiama sąvoka *tò metaxú*, išreiškianti tam tikrą centrinę vietą, kažką, kas yra „tarp“, tarpininką ar tarpinę aplinką, terpę. Šia prasme svarbiu tampa materialusis medijos aspektas: medija pasirodo kaip materialinė terpė, užtikrinanti percepciją. Su tokia Aristotelio medijos samprata iškyla skaidrumo medijai reikalavimas. Kaip akies sandaroje yra reikalinga skaidri terpė, taip ir bet kuri medija turi būti skaidri, *permatoma*. Permatomumas čia turi būti ne tik prasminis (medija neturi iškraipyti perduodamo turinio), bet ir materialus, tik šis materialus skaidrumas neįprastas – medija, leidžianti kažkam pasirodyti, pati turi likti nematoma, likti antrame plane, jos materialumas tam tikra prasme turi būti nematerialus, kad nebūtų pastebimas pats medijuotumas. Taigi medijai būdinga estetinė savineutralizacija, o pati medija tampa matoma tik įvykus jos veikimo trikdžiui.

4. Dieterio Merscho siūlomame mąstymo apie medijos veikimą modelyje, remiantis graikų kalboje vartojamų priešdėlių *meta* ir *dia* prasminėmis konotacijomis, medialumas gali būti suvokiamas kaip dvejopas procesas: *meta* nurodo į medijos kaip šuolio, perkėlimo veikimą, tam tikrą lygmens pokytį, transformaciją, o *dia* nurodo į materialųjį medijos aspektą, į tai, *per* ką tampa

įmanomas pokytis. Pastarąjį pasirinkus teoriniu įrankiu apmąstyti medijos veikimą, tampa galimas mąstyti medijos performatyvumas: medialumas pasirodo priklausomas ne tik nuo materialumo, bet ir nuo praktikų, medijos randasi per tapsmą. Materialų ir performatyvų medijos veikimą galima išsivaizduoti lyginant jį su metaforos vykdomu prasmių perkėlimu: metafora suteikia, perkelia kažkam kitam savybes, kurių pats tas daiktas ar veiksmas neturi, metaforoje susipina, sujungiama, materija ir reikšmė. Performatyvumas yra viena esminių medijos savybių, leidžiančių medijas traktuoti kaip tam tikras praktikas, kurioms reikalingos materialios terpės.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. Second Edition. Oxford: Oxford University Press.

Balke, F., Scholz, L. (2010). The Medium as Form. In L. Jäger, E. Linz, I. Schneider (Eds.), *Media, Culture, and Mediality: New Insights into the Current State of Research* (pp. 37-48). Bielefeld: Transcript.

Benjamin, W. (2005). Meno kūrinys techninio jo reprodukuojamumo epochoje. In W. Benjamin, *Nušvitimai*. Vilnius: Vaga.

Benveniste, É. (1971). Categories of Thought and Language. In *Problems in General Linguistics* (pp. 55-64). Coral Gables: University of Miami Press.

Čikagos medijų teorijos mokyklos žodynas. [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <https://lucian.uchicago.edu/blogs/mediatheory/keywords/performanceperformativity/>

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <http://www.lkz.lt/startas.htm>

Dirksmeier, P., Helbrecht, I. (2008). Time, Non-representational Theory and the “Performative Turn”—Towards a New Methodology in Qualitative Social Research. *Forum: Qualitative Social Research*, 9(2). [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/385/839>

Engell, L. (2011). Ontogenetic machinery. *Radical Philosophy*. 169, Sept/Oct.

Flynn, N. (2016). Performativity and Metaphor in New Materialist Media Theory. *Networking Knowledge: Journal of the MeCCSA Postgraduate Network*, 9(1). [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <http://ojs.meccsa.org.uk/index.php/netknow/article/view/409>

Friesen, N., Hug, T. (2009). The Mediatic Turn: Exploring Concepts For Media Pedagogy. In *Mediatization: Concept, Changes, Consequences*, K. Lundby (Ed.). Frankfurt a. M. et al.: Peter Lang. (pp. 63-83).

Groys, B. (2011). Subjectivity as medium of the media. *Radical Philosophy*. 169(Sept/Oct), 7-9.

Guillory, J. (2010). Genesis of the Media Concept. *Critical Inquiry*, 36(2), 321-362.

Havelock, E. A. (1982). *Preface to Plato*. Cambridge, Mass: Belknap Press.

Hegel, G. W. F. (1996). *Dvasios fenomenologija*. Vilnius: Pradai.

Herzogenrath, B. (Ed.). (2015). *Media/Matter: The Materiality of Media, Matter as Medium*. London, New York: Bloomsbury Academic.

Kirtiklis, K. (2010). Komunikacijos filosofijos genezė. *Problemos*, 78, 153-164.

Kittler, F. (1999). *Gramophone, Film, Typewriter*. Stanford, California: Stanford University Press.

Kittler, F. (2009). Towards an Ontology of Media. *Theory, Culture & Society*, 26(2-3), 23-31.

Kittler, F. *The History of Communication Media*. [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=45>

Krämer, S. (2014). Connecting Performance and Performativity: Does it Work? In L. Cull and A. Lagaay (Eds.), *Encounters in Performance Philosophy* (pp. 223-237). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Krämer, S. (2015). *Medium, Messenger, Transmission: An Approach to Media Philosophy*. Amsterdam University Press.

Krämer, S. (2016). The Messenger as a Model in Media Theory. Reflections on the Philosophical Dimensions of Theorizing Media. In N. Friesen (Ed.), *Media Transatlantic: Developments in Media and Communication Studies between North American and German-speaking Europe* (pp. 197-213). Basel: Springer.

Krtilova, K. (2012). Intermediality in Media Philosophy. In B. Herzogenrath (Ed.), *Travels in Intermedia[lity] – Reblurring the Boundaries* (pp. 37-45). Dartmouth: Dartmouth College Press.

Krtilova, K. (2015). Media Matter: Materiality and Performativity in Media Theory. In B. Herzogenrath (Ed.), *Media/Matter: The Materiality of Media, Matter as Medium* (pp. 28-46). London, New York: Bloomsbury Academic.

Manovich, L. (2013). *Software Takes Command*. New York: Bloomsbury Academic.

McLuhan, M. (2003). *Kaip suprasti medijas. Žmogaus tęsiniai*. Vilnius: Baltos lankos.

Mersch, D. (2014). Meta/Dia: Two Different Approaches to the Medial. [Žiūrėta 2017-05-22]. Prieiga internete <http://www.dieter-mersch.de/>

Michelkevičius, V. (2009). Įvadas į medijų teoriją. In V. Michelkevičius (Ed.), *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos* (pp. 25-39). Vilnius: Mene.

Ong, W. J. (2002). *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word* (2nd ed.). London and New York: Routledge, 2nd edition.

Paulsen, M., Tække, J. (2010). Luhmann and the media. *MedieKultur*, 49, 1-10.

- Platonas (1996). *Faidras*. Vilnius: Aidai.
- Seitter, W. (2015). [Meta]Physics of Media. In B. Herzogenrath (Ed.), *Media/Matter: The Materiality of Media, Matter as Medium* (pp. 19-27). London, New York: Bloomsbury Academic.
- Siegert, B. (2013). Cultural Techniques: Or the End of the Intellectual Postwar Era in German Media Theory. *Theory, Culture & Society*, 30(6). 48-65.
- Sodeika, T. (2009 a). *In medias res*: Marshallo McLuhano „teorijos“ kitybė. *Religija ir kultūra*. 6 (1–2), 144-159.
- Sodeika, T. (2009 b). Įvadas į medijų filosofiją. In V. Michelkevičius (Ed.), *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos* (pp. 40-56). Vilnius: Mene.
- Sodeika, T. (2014). Kino ontologija. *Athena*, 9, 26-45.
- Tholen, G. C. (2002). Media Metaphorology: Irritations in the Epistemic Field of Media Studies. *Medium Cool. The South Atlantic Quaterly*, 101(3), 659-672.
- Winkler, H. (2009). Medijų apibrėžimai. In V. Michelkevičius (Ed.), *Medijų kultūros balsai: teorijos ir praktikos* (pp. 189-208). Vilnius: Mene.
- Winthrop-Young, G. (2011). *Kittler and the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Гройс, Б. (2006). *Под подозрением. Феноменология медиа*. Москва: Художественный журнал.
- Киттлер, Ф. (2015). Медиа философии, философия медиа. *Логос*. 25(2), 173-188.
- Кртилова, К. (2013). Медиа теория/Медиа философия. In В. В. Савчук (Ed.), *Антология медиа философии* (pp. 226-242). Санкт-Петербург: Издательство РХГА.
- Мерш, Д. (2013). Мета/диа. Два различных подхода к медиальному. In В. В. Савчук (Ed.), *Антология медиа философии* (pp. 204-218). Санкт-Петербург: Издательство РХГА.
- Петренко, Д. И. (2015). Философия медиа: от имени к концепту. *Философия и социальные науки*. Минск : БГУ, № 2, 10-14.
- Савчук, В. (Ed.) (2013). *Антология медиа философии*. Санкт-Петербург: Издательство РХГА.